

01 NOVEMBRO DO 2007 - NÚMERO 693

r d l

REVISTA
**DAS
LETRAS**

Mapa da autodeterminación

Autodeterminación

No ollo da controversia

Montse Dopico/A.R. López

Integración noutro Estado ou permanencia nel cun maior grao de autonomía. Redeseño do propio Estado cara a unha fórmula federativa. Secesión e posterior procura dalgún xeito de libre asociación. Independencia. As posibilidades da aplicación do dereito de autodeterminación son múltiples. Variadas. Tanto como os diversos xeitos nos que un pobo pode entender o seu dereito a decidir sobre si mesmo e o seu propio futuro. No sistema internacional, o dereito de autodeterminación segue a dar lugar a arduas controversias. Ninguén discute o dereito dos pobos a determinar o seu sistema político, económico, social e cultural no eido do propio Estado. Porén, non hai acordo sobre a dimensión exterior do principio de autodeterminación: aquela segundo a cal cada pobo pode definir o seu status internacional, coa independencia como opción posíbel. O proceso de descolonización levouse a cabo ao abeiro do dereito de autodeterminación. Rematado este período, a ambigüidade imponse como práctica dos Estados soberanos que, segundo as circunstancias e, mesmo, os intereses en xogo en cada caso, aceptan o exercicio do dereito á autodeterminación na súa dimensión externa, ou ben constrínxena á interna, apelando ao seu dereito á integridade territorial. O debate continúa aberto.

A autodeterminación pode entenderse como un proceso, alén dunha toma de decisión puntual dun pobo sobre o seu futuro a través dun referendo ou dunha votación parlamentaria. Neste sentido, o termo designaría toda a traxectoria histórica trazada por un pobo na súa loita por conquistar o autogoberno. O BNG apostaba recentemente, na celebración do seu 25 cumpreanos, por unha autodeterminación concibida non como un feito plebiscitario illado, senón como un proceso dinámico de permanente procura de maiores cotas de autogoberno para Galiza. Desde esta perspectiva, o dereito de autodeterminación rebélase como un dos principais alicerces da longa andaina histórica que levou ao país até o actual autogoberno, e que hoxe continúa. O Partido Galeguista reivindicou xa nos anos 30 do século XX unha autodeterminación política para Galiza dentro da forma de goberno republicana, entendida daquela como autonomía: un Parlamento e un Goberno propios. O Estatuto de Autonomía plebiscitado no 1936 definía a Galiza como rexión autónoma e prevía a creación dunha Asemblea Lexislativa e un Executivo galegos.

A autodeterminación volve erixirse como un dos eixes do discurso nacionalista nas últimas décadas do franquismo. A UPG e o PSG recollen a autodeterminación dos galegos entre as súas propostas, ao abeiro das teorías sobre o colonialismo interno, inspiradas no proceso de descolonización do Terceiro Mundo. Na Transición, o BNPG asume esta herdanza, avogando pola autodeterminación e a liberación nacional baixo o modelo federalista, ao tempo que rexeitaba a Constitución. Mentres, Unidade Galega defendía o autogoberno –un Estatuto de Autonomía– dentro do marco constitucional.

A estratexia posibilista imporase, de xeito que o BNG acabará aceptando a autonomía como marco desde o que desenvolver a soberanía nacional a través da conquista das maiores cotas de autogoberno posíbeis. Na Asemblea fundacional desta organización sae adiante o texto proposto pola UPG, que avoga pola construción dun Estado propio. A aposta explícita pola independencia é representada nese momento por Galiza Ceibe, e chega até a actualidade da man de colectivos que tenden a identificar a autodeterminación cun referendo no que os galegos deberían escoller entre varias opcións, entre elas a independencia, á vez que rexeitan tanto o marco autonómico como a súa extensión a través dun novo Estatuto de Autonomía.

O BNG expresou recentemente o seu respecto ante a proposta do lehendakari. Juan José Ibarretxe ofreceulle ao presidente do Goberno, José Luis Rodríguez Zapatero, a apertura dun diálogo para acadar un pacto político entre Euscadi e España co obxectivo de rematar coa violencia e co “conflito de normalización política”. A folla de ruta formulada por Ibarretxe inclúe varios pasos, que culminarían cun referendo resolutivo no 2010 “que plasme o exercicio do dereito a decidir libremente o noso propio futuro”.

O PNV decantouse desde sempre por unha estratexia legalista e posibilista de “independentismo teórico e autonomismo

práctico”, segundo a interpretación do historiador Jorge Luis de la Granja Sanz, autor de varios estudos sobre o nacionalismo vasco. Iso provocou a escisión dos sectores máis claramente independentistas, representados hoxe pola esquerda abertzale. O PNV celebrou no 1977 a súa primeira asemblea nacional tras a Segunda República, establecendo como obxectivo lograr un “Estado vasco autonómico”. Defendeu a abstención no referendo no que se aprobou unha Constitución española que definía a España como nación única e indivisible e aceptaba a autonomía das “nacionalidades e rexións”.

O Estatuto de autonomía dotou o País Vasco dun goberno propio mantendo certos dereitos forais e o mecanismo económico do “concerto”. O Pacto de Ajuria Enea, asinado no 1988, recolle entre os seus obxectivos impulsar na súa integridade o Estatuto. No 1996 o PNV logrou unha mellora do concerto económico tras apoiar a investidura de Aznar. O pacto de Estella, no 1998, promulga o diálogo e a negociación como solución ao conflito político do País Vasco. No 2001, a coalición nacionalista PNV-EA gaña as eleccións cun programa soberanista de superación dos marcos estatutario e constitucional. En cumprimento deste, o Goberno vasco propón unha reforma do estatuto de autonomía.

O Plan Ibarretxe avogaba pola “libre asociación” do País Vasco e España, coa soberanía compartida e o dereito de autodeterminación como piares, e por un Estado composto, plurinacional e asimétrico, cun amplo reforzo do ámbito competencial vasco. Establecía, ademais, que se a proposta era paralizada nas Cortes, –e así foi tras a súa aprobación no Parlamento vasco–, o Goberno convocaría un referendo para que os cidadáns puideran decidir. A proposta de libre asociación baseábase no exemplo do Estado federal

Ibarretxe pretende someter a referendo popular o avance na política soberanista de Euscadi

alemán ou a Confederación Helvética. Supuña un novo pacto entre España e Euscadi, unha nova forma de convivencia establecida de igual a igual, sen presupór a independencia, senón o dereito dos vascos a decidir entre asociarse cos outros pobos do Estado ou negociar a súa segregación. Foi confundida coa opción do “Estado libre asociado”. Tamén CIU saíu en defensa da proposta do lehendakari contra as críticas do PSOE e o PP, que se presentaron ante a opinión pública como defensores dunha Constitución ameazada. O líder da organización nacionalista, Artur Mas, matizou que non lle parecía axeitado para Cataluña falar de referendos nin pórllles datas –como propuxera ERC–, senón, –e en sintonía coa proposta do BNG–, traballar por lograr maiores cotas de autogoberno e unha maior conciencia nacional.

Cataluña foi capaz de conservar as súas institucións propias: Cortes e Generalitat, aínda despois da fusión da confederación catalá-aragonesa con Castela. En 1716 o decreto de Nova Planta suprimiu a Generalitat e o réxime xurídico e fiscal catalán. Desde aquela, os cataláns loitaron por recuperar o seu autogoberno. Morto Franco, Cataluña aprobou o seu Estatuto de Autonomía no 1979. CIU tentou desde o Goberno impedir a harmonización dos gobernos autonómicos, demandando un tratamento especial para as nacionalidades históricas. Michael Keating subliña na súa obra *Naciones contra el Estado* como o “separatismo” foi sempre feble no eido do nacionalismo catalán. “O principio de autodeterminación acéptase de forma xeral”, salienta Keating, o que significa que a “relación de Cataluña con España é un pacto que ambas as partes fixeron libremente, pero que require asentimento continuo para seguir sendo válido”.

En Europa, falar de autodeterminación esixe tamén considerar os casos de Escocia, Gales e Irlanda do Norte. O independentista Partido Nacionalista Escocés, SNP, acaba de gañar as eleccións no Parlamento do seu país, no que goberna en minoría. O primeiro ministro presentou o seu plan para comezar a negociar co Reino Unido a independencia, e prevé convocar un referendo neste sentido para o 2010. O resto das formacións políticas do Parlamento –laboristas, conservadores e liberal demócratas– opóñense ás súas pretensións. Os nacionalistas galeses accederon ao poder tamén nas últimas eleccións, celebradas este ano. O Plaid Cymru forma un goberno de coalición co Partido Laborista, sendo o Partido Conservador o principal da oposición. En Irlanda do Norte, o acordo acadado entre os unionistas do DUP e os republicanos do Sinn Féin para formar un goberno conxunto permitiu o restablecemento da autonomía norirlandesa, suspendida desde o 2002. Os gobernos de Gran Bretaña

e Irlanda ameazaran con suspender definitivamente a Asemblea norirlandesa se non había acordo. Tamén neste ano o Exército británico retirouse de Irlanda do Norte, tras o desarme do IRA.

No ano 1603 o rei escocés Jacobo VI ascendeu ao trono de Inglaterra, de xeito que durante o século XVIII os dous reinos tiveron o mesmo monarca, pero parlamentos separados. No 1707 os dous parlamentos uníronse para formar un só Estado, Gran Bretaña. Gales foi incorporado por conquista no século XIII. Escocia e Gales conservaron a súa conciencia nacional. A primeira mantivo institucións de dereito público propias incluso despois da supresión do seu Parlamento. Desde o punto de vista administrativo, contaba coa Secretaría do Estado para Escocia, que respondía só ante o Parlamento de Westminster, e o Gran Comité Escocés –deputados escoceses en Westminster–. A parroquia presbiteriana encargábase da educación e asistencia. Gales non tivo institucións propias na Idade Moderna, pero conserva até hoxe unha lingua propia e diferenciada do inglés. Tamén se distinguiu dos ingleses pola relixión e a súa cultura asociativa. No século XIX teñen lugar os primeiros intentos de crear forzas políticas nacionalistas en Escocia. Liberais e laboristas pediron nun primeiro momento o autogoberno dentro do Imperio. O actual SNP procede dun partido do mesmo nome formado coa fusión do NPS, –organización de esquerdas que a finais dos anos 20 reivindicaba o autogoberno dunha Escocia independente dentro dun grupo de nacións británicas–, e o SP, máis de dereitas. O SNP foi mellorando os seus resultados electorais ao longo do resto das décadas do século XX. Hoxe preséntase como un partido de centro que ten como obxectivo a independencia de Escocia dentro da Unión Europea.

En Gales son os deputados do Partido Liberal galeses os que defenden nun primeiro momento no Parlamento

Alex Salmond é o líder do Partido Nacionalista Escocés, o triunfador das últimas eleccións en Escocia e defensor dun referendo sobre a independencia.

de *devolution*: que é unha descentralización administrativa, non unha verdadeira autonomía. As citadas leis crean as Asembleas de Escocia e Gales. A primeira ten poder lexislativo. A segunda, só regulamentario. O poder executivo é compartido polos gobernos propios e os Secretarios de Estado para Escocia e Gales do Reino Unido.

O Úlster foi a última provincia irlandesa en caer baixo o dominio inglés, no século XVI. Os británicos enviaron alí colonos protestantes para consolidar a súa hexemonía. Os parlamentos irlandés e inglés foron unidos no 1800 en resposta á rebelión dos católicos, aos que un Parlamento irlandés dominado polos protestantes discriminaba. En 1801 Irlanda pasa a formar parte do Reino Unido en virtude da Acta da Unión. En 1920 outra lei crea dous parlamentos para Irlanda, un para o sur e outro para o norte. A partición asegúralles aos unionistas do Norte a súa hexemonía, pois deixa para o sur tres condados do Úlster nos que non tiñan a maioría.

de Westminster a creación de institucións específicas para Gales. O Plaid Cymru foi fundado en 1925. A defensa da lingua galesa foi un dos principais eixes do seu programa, como a consecución da maior autonomía posíbel dentro do Imperio británico, transformado en Commonwealth desde os anos 20. Tamén o Partido Laborista fixo medrar as institucións propias de Gales. Nos anos 60 o Goberno laborista creou a figura do Secretario de Estado para Gales. Nos anos 70, o Partido Laborista aproba unha resolución favorábel ás autonomías de Escocia e Gales, presionado polo avance electoral do SNP, co que competía no espazo da esquerda. Pero a creación de Asembleas lexislativas nestes dous países foi rexeitada en referendo. Máis adiante chegaría a oportunidade co Goberno de Tony Blair. No 1997 galeses e escoceses aprobaron en plebiscito a posta en marcha de parlamentos propios, que se materializou con dúas leis do Parlamento de Westminster do 1998. Inspira estas leis o concepto

Un tratado anglo-irlandés crea no 1921 o Estado libre irlandés dentro da Commonwealth, co seu Parlamento e o seu Executivo. O Parlamento norirlandés decide non formar parte deste Estado, que a finais dos anos 40 acorda abandonar a Commonwealth. O Goberno británico responde cunha lei que declara que Irlanda do Norte segue a formar parte do Reino Unido, e que en ningún caso deixará de ser así sen o consentimento do Parlamento norirlandés. O Parlamento de Irlanda do Norte, así como o seu Goberno, estiveron dominados polos unionistas, que discriminaban á minoría católica no acceso ao emprego, vivenda pública, corpos de Policía... Esta situación provocou graves enfrontamentos entre as dúas comunidades. O Executivo británico asume no 1972 o goberno directo de Irlanda do Norte ante a insostibilidade da situación provocada pola escalada de violencia. No 1973 celebrouse un referendo no que se lles preguntou aos norirlandeses se desexaban que Irlanda do Norte seguira a formar parte do Reino

O caso da ex Iugoslavia

Un episodio especialmente controvertido é o da desintegración de Iugoslavia. Tratábase dun Estado federal, que se desmembrou por vontade da maior parte das repúblicas que a integraban. A Constitución iugoslava do 1974 recoñecía o dereito de autodeterminación. Nas eleccións de 1990, Eslovenia manifestou a súa vontade maioritaria de independencia. En Croacia, un partido político conseguiu a maioría suficiente para proclamar a independencia. Estas repúblicas, así constituídas, apelaron entre outros argumentos ao dereito de autodeterminación para xustificar o seu novo status. Porén, para algúns expertos, a ONU recoñeceu a independencia destas repúblicas non en virtude do dereito de secesión, senón como unha situación de feito –principio de efectividade–, que preferiu admitir coa intención, que pronto se amosou frustrada, de promover a

paz. Só se xustificanrían estas independencias, segundo esta interpretación, en base á dimensión interna do dereito de autodeterminación. Outros autores escollen, precisamente, o exemplo de Iugoslavia para advertir das consecuencias negativas –guerras neste caso– que podería supor unha aplicación indiscriminada do dereito de autodeterminación.

Montenegro celebrou no ano 2007 o seu primeiro ano de independencia, que acadou cun referendo. O estatuto da provincia serbia de Kosovo, administrada pola ONU, é unha cuestión aínda sen resolver. O enviado especial da ONU na zona, Martti Ahtisaari, pronunciouse recentemente en favor da independencia para Kosovo, opción que é a desexada polo goberno kosovar. Os cidadáns terán a oportunidade de manifestar a súa vontade sobre o tema en este novembro, a través das vindeiras eleccións parlamentarias e municipais.

Unido ou pasara a unirse coa República de Irlanda fóra do Reino Unido. A postura unionista impúxose claramente. Dende aquela, e até os acordos de Venres Santo de 1998, os gobernos británico e irlandés buscaron unha saída ao conflito con propostas recollidas en varios documentos de acordo. Un deles foi a declaración de Downing Street, na que por primeira vez os dous executivos recoñecen o dereito de autodeterminación do conxunto dos irlandeses, deixando claro que de exercerse este dereito en favor dunha Irlanda unida, sería preciso o apoio da maioría dos norirlandeses.

Tras o triunfo laborista nas eleccións do 1997, Tony Blair propuxo a devolución de poderes a Irlanda do Norte, Escocia e Gales. O Acordo de Venres Santo recoñecía o dereito de autodeterminación tal como fora incluído na Declaración de Downing Street, someténdoo ao consentimento da maioría da poboación de Irlanda do Norte. O Goberno irlandés, pola súa banda, propoñía cambios na súa Constitución, abandonando a súa reivindicación territorial sobre Irlanda do Norte. Os acordos avogaban pola creación dunha Asemblea para Irlanda do Norte con poderes lexislativos e executivos. E un Executivo, no que a toma de decisións clave esixiría o apoio das dúas comunidades. O Acordo de Venres Santo foi sometido a referendo no norte e no sur de Irlanda. Os cidadáns apoiaron as propostas gobernamentais por unha ampla maioría. No 1999 formouse o primeiro goberno autónomo para Irlanda do Norte no que convivían por primeira vez na historia unionistas, nacionalistas e republicanos.

A reivindicación do dereito de autodeterminación non é, daquela, ningunha anomalía desde o punto de vista histórico e xurídico. Aínda que a súa interpretación e aplicación prácticas deron lugar, e seguen a dar, a numerosos debates, contradicións e desencontros. No 1918, o presidente de Estados Unidos, Woodrow Wilson, propuxo no seu discurso dos “catorce puntos” ante o Congreso

a aplicación do principio das nacionalidades. Lenin

defendeu tamén o dereito de autodeterminación das nacións. Tras o triunfo da Revolución de outubro, o principio de autodeterminación foi recoñecido oficialmente, e en virtude do mesmo proclamouse a independencia de Finlandia. A consideración da autodeterminación dos pobos como un principio xurídico dentro do Dereito Internacional veu da man da ONU. No articulado da Carta das Nacións Unidas, asinada en 1945, figura a “libre determinación dos pobos”, que se convertirá no fundamento ético e xurídico do proceso de descolonización a partir dos anos 60. A ambigüidade amosada pola propia ONU con respecto ao principio de autodeterminación favoreceu o desenvolvemento de interpretacións controvertidas deste. Boa parte dos autores enmarcan o principio de autodeterminación no exclusivo eido da descolonización, rexeitando unha aplicación xeneralizábel deste.

O profesor da Universidade de Santiago Julio Jorge Urbina recomenda nun artigo publicado na revista *Dereito* discernir entre as dúas dimensións nas que se traduce o dereito de

O caso de Bélxica

A forma do Estado en Bélxica é a monarquía federal. O 60% da poboación fala neerlandés, e vive sobre todo na rexión de Flandes. O 40% fala francés, e distribúese entre a rexión de Valonia e de Bruselas-capital –nesta última conviven os francófonos cunha minoría de cidadáns de fala neerlandesa–. En agosto do 2007 varias cidades flamengas pediron a independencia. No goberno rexional de Bruselas a lei establece unha representación paritaria da comunidade francófona e flamenga. Bruselas foi historicamente unha cidade flamenga, pero o francés tende a impórse como lingua de comunicación fronte ao neerlandés. Gran parte dos francófonos opóñense ás políticas de protección do flamengo, nunha dinámica poboacional na que os flamengos van perdendo peso, tendencia que a inmigración reforza.

Sahara e Timor

O proceso de descolonización non rematou aínda no caso do Sahara Occidental. E foi tardío no de Timor Oriental. Timor Leste independizouse de Indonesia tras dun referendo supervisado pola ONU en 1999, no que o 78,5% dos timorenses escolleron a independencia. No 1991 Marrocos e a Fronte Polisario asinaron un alto o fogo auspiciado pola ONU, que estableceu a Misión das Nacións Unidas para o referendo no Sahara Occidental. A celebración desta consulta foise aprazando por desacordos sobre o censo, que Marrocos pretende ampliar segundo a súa conveniencia. Mentres a Fronte Polisario esixe que o referendo se leve a cabo, incluíndo a opción da independencia xunto ás de integración total en Marrocos e autonomía dentro do Estado marroquí, as autoridades marroquíes só aceptan a terceira posibilidade.

autodeterminación: a externa –referida á capacidade dun pobo para determinar o seu estatuto xurídico internacional, coa independencia como unha opción posíbel–, e a interna –relativa á determinación por un pobo da súa condición política, económica e social dentro do Estado–. Segundo Urbina, a igualdade e libre determinación dos pobos recollida pola Carta da ONU só se recoñece como principio de aplicación xeral, –para todos os pobos–, na súa dimensión interna. Só que os Estados socialistas e do Terceiro Mundo puxeron o énfase na dimensión externa do principio, equiparándoo ao dereito á independencia, limitado aos pobos sometidos a dominación colonial ou ocupación estranxeira, aos que a propia ONU si atribuíu en sucesivas resolucións o dereito a definir libremente o seu propio estatuto internacional, incluído o acceso á independencia, pero sen excluír outras posibilidades. Outra cuestión discutida é, segundo Urbina, que se entende por pobo. No eido da descolonización, pobo significaría poboación colonial, comprendida dentro das fronteiras establecidas pola metrópole, e xeográficamente separada e étnica ou culturalmente distinta desta. O dereito de autodeterminación na súa dimensión externa non entraría en contradición co principio de integridade territorial dos estados, tamén recoñecido pola ONU, porque as colonias non forman parte do territorio do Estado colonial, senón que están separados física e/ou xuridicamente. No contexto poscolonial, a cuestión non está tan clara, e o desacordo entre os autores faise evidente.

Que ocorre cando o pobo que quere exercer o dereito de autodeterminación na súa dimensión externa forma parte do mesmo Estado ao que lle reclama o recoñecemento deste dereito? Neste caso, di Urbina, o dereito de secesión non está prohibido pola lei internacional. Así ocorreu con Eritrea: tras un longo período de conflito armado con Etiopía, da que era un territorio máis, as partes chegaron a un acordo para que Eritrea celebrara un referendo de autodeterminación –no 1993–. Esta consulta conduciu á independencia de Eritrea, que a ONU aceptou. O caso de Checoslovaquia é semellante, pero sen referendo. No 1992 a Asemblea Federal Checoslovaca proclamou a súa extinción. Poucos días despois, o Consello Nacional Checo aprobou a Constitución do Estado checo independente. En ambos casos, a independencia chegou de mutuo acordo entre as partes. A desintegración da URSS foi máis complexa. Lituania declarou a súa independencia en 1990 mediante unha votación, gañada case por unanimidade, do Soviet Supremo da República. O Soviet Supremo de Estonia tomou a mesma decisión o mesmo ano. Igual ca Letonia. Georgia decidiu no 1991 mediante un referendo volver ao seu estatuto de independencia.

Os autores difiren, porén, á hora de definir estes feitos ou non como aplicacións do dereito de autodeterminación –recoñecido na Constitución Soviética de 1977–. Para algúns analistas, Letonia, Lituania e Estonia só recuperaron unha independencia que perderan ao ser integradas pola forza na URSS.

En relación coa desintegración da URSS, atopámonos aínda sen resolver o caso de Chechenia. No 1991 o partido CNPCh faise co

poder na República Autónoma de Chechenia e Ingushetia. O líder desta formación, tras acadar un amplo apoio popular, proclama a independencia, que o goberno da Federación Rusa non aceptou. No 1993 o novo Parlamento declara de novo a independencia. O Exército federal intervén, de xeito que se desencadea a guerra.

Julio Jorge Urbina cre que na antiga URSS nos atopamos co exercicio do dereito de autodeterminación “por parte do conxunto da poboación deses estados”. Situación diferente sería “a pretensión unilateral dun dos grupos humanos que coexisten dentro do Estado de acadar a independencia, en contra das aspiracións da maioría”. Daquela, segundo o profesor da USC, o dereito internacional non garante a secesión, senón que prima a integridade territorial. Pero tampouco exclúe a secesión. E, de feito, a ONU recoñece secesións así constituídas. Así o dereito internacional non recoñece, segundo Urbina, un dereito xeral de grupos minoritarios dentro dun Estado á secesión. Excepto nun suposto: se sofren discriminación sistemática e non se está a respectar o seu dereito á autodeterminación na dimensión interna. Segundo Urbina, esta

cláusula aplicaríase só a casos nos que non hai un goberno representativo, senón que o grupo en cuestión –que ten que ser suficientemente numeroso e ter certa implantación territorial–, sofre unha constante negación da súa identidade, unha discriminación sistemática, e son violados os seus dereitos humanos até poñer en perigo a súa supervivencia. De feito, para as minorías e pobos indíxenas non se recoñecería o seu dereito á independencia, senón a outros modos de autodeterminación.

O profesor José A. de Obieta Chalbaud, autor de *O dereito humano de autodeterminación dos pobos*, defende unha aplicación máis extensiva do dereito de autodeterminación, en diversos supostos e con certas condicións. Chalbaud distingue un primeiro caso de aplicación do dereito de autodeterminación: cando non se trata de secesión, senón que un pobo que xa era independente decide unirse a outros pobos

integrados noutro Estado; ou cando varios pobos que conforman un Estado acordan reestruturalo e formar outro tipo de Estado –unha federación que recoñecera de feito e de dereito a igualdade entre os pobos que a conforman, por exemplo–.

Pero Chalbaud teoriza un segundo suposto, no que estaría xustificada a secesión. Sería cando un Estado multinacional só recoñece oficialmente unha nación, e tenta impórllle ás demais nacións a súa cultura, ademais de discriminalas na orde económica e legal. Ou cando existe unha igualdade legal formal, pero non práctica e real –pon o exemplo de Quebec–. O profesor Chalbaud considera un terceiro suposto: o da aplicación do dereito de autodeterminación cando é “xuridicamente discutible”. Daríase cando unha minoría –parte dun pobo– desexa separarse do Estado multinacional ao que pertence para integrarse noutro Estado da súa mesma etnia ou cultura, ou nun Estado multinacional no que a súa cultura é a dominante. Chalbaud cre que se unha minoría étnica ou cultural se atopa sometida contra a súa vontade a outro pobo diferente, atopámonos ante un caso de dominación estranxeira equivalente á que as metrópoles infrinxían ás colonias. Por iso, cre que se a ONU recoñece o dereito de secesión no caso das colonias, debe aceptalo tamén no caso das minorías sometidas. Porque, segundo o profesor, o “principio de integridade territorial non é tan decisivo como se nos quere facer ver, senón que se aplica ou non nas diversas situacións segundo o reclamen as circunstancias políticas en cada caso”. Apunta como exemplos que a ONU recoñeceu o novo Estado de Bangladesh, que chegou á independencia rompendo a integridade territorial de Pakistán, como recoñeceu a independencia de Arxelia, que era un departamento de Francia, ou a de Mozambique, que era unha provincia portuguesa.

Se se trata dunha minoría que non conta cun territorio que ocupe de modo exclusivo ou predominante, senón que se atopa espaxada polo Estado, Chalbaud opina que nestas circunstancias non corresponde o dereito de secesión, senón outros modos de autodeterminación, como a que leva á protección da cultura desa minoría ou o seu dereito á representación política.

Outro caso de secesión xuridicamente discutíbel é, para este profesor, o dos pobos divididos entre dous ou máis Estados que aspiran a unirse para formar un Estado independente, sen que exista un Estado da súa mesma etnia que poida acollelos. É o caso do pobo Kurdo, dividido entre cinco Estados.

Chalbaud avoga de novo aquí polo dereito de secesión, aínda que non exista discriminación ou persecución do pobo dividido, senón só perigo para a pervivencia da súa cultura. Outros autores aseguran que a ONU non recoñeceu no caso do pobo kurdo en ningún momento o dereito de autodeterminación, senón que buscou outro tipo de argumentos para responder á solicitude de apoio ás súas reivindicacións polos kurdos, como a protección dos dereitos humanos.

Chalbaud admite un terceiro caso de secesión xuridicamente discutíbel. Cando nun Estado multinacional, aínda sen darse persecución ou desigualdade propiamente dita, un dos seus pobos se atopa a disgusto dentro do Estado, e isto provoca tensións graves e permanentes. Escolle como exemplo a secesión pacífica de Islandia, que se separou de Dinamarca no 1941. E propón como solución para estes casos a secesión seguida dunha nova unión co Estado, pero a través dun tratado de asociación voluntaria e bilateral, sempre que o Estado a acepte –exemplo de Porto Rico–.

Con frecuencia, o dereito de autodeterminación dos pobos é negado cando se atopan en xogo os intereses dos Estados que dominan o sistema internacional. Estados Unidos anima a Kosovo a declarar de modo unilateral a súa independencia, sen agardar polo veredito da ONU, que nunha resolución do 1999 recoñece a pertenza de Kosovo a Serbia e reafirmou o principio de integridade territorial dos estados. Porén, no caso de Palestina, Estados Unidos é, a efectos prácticos e alén dos discursos, o principal aliado de Israel na obstaculización da formación dun Estado palestino. Os palestinos non contan hoxe con máis que coa Autoridade Nacional Palestina, unha institución con competencias en seguridade e administración civil sobre determinadas partes do territorio de Gaza e Cisjordania. No 1994 Estados Unidos opúxose a unha resolución da Asemblea da ONU que recoñecía o dereito de autodeterminación dos palestinos, e que recibiu o apoio de 124 países. China exerce sobre Taiwán a influencia que ten como potencia emerxente para seguir reclamando a illa como parte do seu territorio. Nos anos 40, os comunistas facíanse co poder na China continental, mentres que as forzas leais ao antigo goberno se refuxiaban en Taiwán. A República de China, asentada en Taiwan, seguiu a ser recoñecida como o goberno lexítimo de China até os anos 70, nos que a República Popular China pasa a desprazala no asento chinés na ONU. China continental redobrou nos últimos anos as súas presións para a reunificación, ameazando incluso co uso da forza, aínda que se amosou disposta a concederlle a Taiwán unha ampla autonomía baixo a proposta “dun só país, dous sistemas socioeconómicos”.

Porto Rico e Quebec

O Estado Libre Asociado é unha fórmula intermedia entre a integración na federación dos Estados Unidos como un Estado máis e a independencia. Porto Rico conta coa súa propia Constitución e goberno desde os anos 50, –así se aprobou en referendo–. Pero está ligado a Estados Unidos a través da común cidadanía, libre comercio, mesmas leis sobre emigración... Diversas voces anunciaron, con argumentos como a elevada dependencia económica, a forma de “neocolonialismo” que supón o o Estado libre asociado, ratificado en dous plebiscitos pola cidadanía, o primeiro en 1967 e o segundo en 1993, –aínda que neste último a opción de integrarse en Estados Unidos como un Estado máis quedou case igualada coa de manter o Estado libre asociado. A independencia foi a posibilidade menos votada–. O caso de Quebec explícase en boa medida a partires do conflito

lingüístico. Coa modernización económica, o inglés impúxose sobre o francés como lingua dos negocios e da Administración neste territorio do Estado federal canadense. O nacionalismo quebequés loitou daquela por recuperar a igualdade de oportunidades dos francófonos e fortalecer as institucións do Estado. A lei logrou incrementar o uso do francés a costa do inglés no dominio público e no mundo da empresa. No 1980 os cidadáns rexeitaron nun referendo a posibilidade, proposta polo Parti Québécois, de negociar un novo acordo con Canadá para adquirir a capacidade exclusiva de legislar, implantar impostos e establecer relacións exteriores, ao tempo que se conservaba a asociación económica, aínda que se discute se o fundamento desta consulta foi o dereito de autodeterminación ou só un tratamento específico para Quebec, nos 90 celebrouse un novo referendo no que a opción soberanista volveu perder, por unha estreita marxe.

08 NOVEMBRO DO 2007 - NÚMERO 694

rdl

REVISTA
DAS
LETRAS

Outono de livros

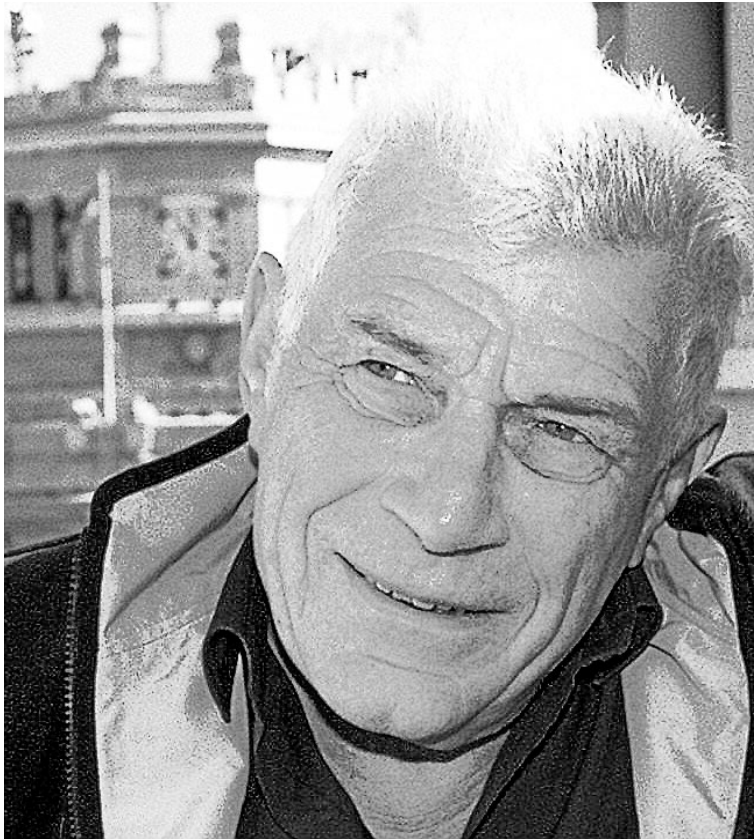
O outono é a temporada de tránsito na que as editoriais se preparan xa para a campaña de Nadal, probablemente as máis proveitosas economicamente do ano. Para quentar motores, lanzan apetitosos bocados co obxecto de captar uns lectores que regresan do verán con gañas de recibir novos sabores. Os afeccionados que se acheguen ás librerías poderán atopar nos andeis un completo catálogo da cada día máis variada oferta galega, con traducións actuais de autores prestixiosos,

Outono de libros

coleccións de poesía en nova escalada e novelas de autores do país que tocan os máis diversos temas. Claro está, decatáranse rapidamente de que o fenómeno da escrita realizada por mulleres vai á alza e se coa directamente á narrativa, un xénero até agora de escasas achegas femininas. Se no capítulo das traducións sobresaen a *Porca Terra* de John Berger, na narrativa aparecen dúas bazas de grande interese: *Cardume*, de Rexina Vega e *Así nacen as baleas*, de Anxos Sumai, gañadoras respectivas dos premios Xerais e Repsol. Na poesía, a novidade máis salientable da temporada é a reaparición da colección Leliadoura, que renace con seis autores: Pilar Beiro, Rafa Villar, Marica Campo, Antón Dobao, Dani Salgado e Modesto Fraga. En canto ao libro de ensaio, este mes de novembro tráenos o traballo de Suso de Toro sobre o presidente do Goberno español, José Luis Rodríguez Zapatero, que hoxe precisamente chega ás librerías. O que hoxe propoñemos en Revista das Letras son quince suxestións –hai moitas máis– para que todos teñamos un outono de paixón lectora, sobre todo nun momento no que as estatísticas revelan que o sesenta por cento dos galegos non leu ningún libro –nin en galego nin en castelán– no último ano... E é que cando a crise asoma é por algo...

JOHN BERGER

John Berguer é un dos escritores máis admirados deste incerto tránsito de séculos, pero a súa biografía vai máis alá: afúndese nas raíces do século pasado cunha personalidade arrolladora e lúcida, cronista do noso tempo e comprometido co papel político da escrita neste tempo. Dentro da súa obra –que abrangue os máis diversos xéneros–, a súa achega máis excepcional é *Das súas fatigas*, unha triloxía na que brilla o seu primeiro volume, *Porca terra*, unha novela publicada en galego por Rinoceronte. *Porca terra* é un traballo onde se mestura a poesía e a prosa para narrar a vida labrega como forma de entender o mundo e a existencia nun momento, precisamente, en que está a desaparecer. Desde a súa publicación, nos anos oitenta, *Porca miseria* foi vista desde Galicia como un reflexo fiel da nosa situación... aínda que estea ambientada en Francia. Sen dúbida, é a novidade editorial da temporada.

SUSO DE TORO

Suso de Toro regresa hoxe mesmo ás librerías cunha das obras máis esperadas da temporada: *Madeira de Zapatero*, a particular achega do escritor galego a un dos seus ídolos políticos, o presidente español. O libro amósanos a vea periodística do autor de *Tic-Tac*, un xénero onde probablemente a súa prosa acada unha maior intensidade na vontade de De Toro por intervir activamente na sociedade. Nacido hai algo máis dun ano, cando De Toro queda seducido polo presidente e as súas decisións máis admiradas (retirar as tropas de Iraq, legalizar o matrimonio homosexual, o seu compromiso coa esquerda...), *Madeira de Zapatero* –publicado por Xerais en galego– foi revisado polo propio protagonista destas páxinas e, segundo o escritor, non lle fixo ningún tipo de comentario, nin positivo nin negativo. Agora os lectores serán os encargados de xulgar un libro tan apaixonado como necesario nestas épocas de crispación e bulos mediáticos.

PILAR BEIRO

Despois dun prolongado silencio –oito anos desde que publicou o seu impactante debut, *Hinterland*, hoxe considerado xa un dos clásicos dos anos noventa–, Pilar Beiro regresa con *Bingo*, un dos libros encargados de reinaugurar a mítica colección Leliadoura de Sotelo Blanco, xunto a Dani Salgado, Antón Dobao, Marica Campo, Rafa Villar e Modesto Fraga. *Bingo*, que confirma a Pilar Beiro como unha das voces máis incisivas e irónicas da lírica galega actual, é o resultado de varios anos de traballo, aínda que o libro se construíu –segundo subliña a propia autora– en só dous meses. Ante todo, é unha reflexión sobre o desexo, ao que a autora se enfronta expresivamente en dúas formas: os poemas iniciais e unha segunda parte –titulada *Documentar*– composta por catorce textos de maior carga política. Un libro para gozar aos poucos, estremecedor como un trallazo de intelixencia.

XOSÉ M. MACEIRA

O investigador Xosé Manuel Maceira, gañador do Premio Carvalho Calero por unha antoloxía da obra de Leandro Carré, propón en *O nacionalismo cívico. Interpretación do contributo da Irmandade da Fala da Coruña*, unha revisión sobre as vitais achegas, ao seu ver esquecidas, da Irmandade da Fala coruñesa á historia do nacionalismo galego. O colectivo da cidade herculina naceu, segundo Maceira, cunha vocación política pouco recoñecida pola historiografía, logrando deixar unha pegada de progresismo e pragmatismo na ideoloxía nacionalista que madurará coa experiencia do Partido Galeguista no 1936. A Irmandade coruñesa representa, segundo este investigador, a liña de continuidade entre o rexionalismo e o nacionalismo. O seu posicionamento ideolóxico valeulle a marxinación no ámbito do galeguismo 'oficial' piñeirista, que seguiu á senda trazada polo nacionalismo ourensán, máis conservador.

XOSÉ M. MARCOS

Xosé Manuel Marcos gañou o Premio Terra de Melide 2007 coa *A lúa dos Everglades*, unha novela de intriga na que conflúen tres historias de amores e rancores dos membros dunha familia galega de emigrantes. Tres historias de saudades, de exilios vitais e sentimentais, contadas cunha prosa moi coidada. Marcos deuse a coñecer como narrador no 1994 co relato *Aliados Solitarios*, Premio Modesto Rodríguez Figueiredo do Pedrón de Ouro. No mesmo ano obtivo o Premio Manuel Murguía do Concello de Arteixo polos contos *A cela de arame* e *Fuxidos*. Dende aquela, as súas obras non deixaron de gañar recoñecementos, entre eles o Premio de Novela Curta do Concello de Marín, no 1996; o Premio de Narración Curta Ricardo Carvalho Calero por *Terra Queimada* e o premio Merlín 2004 por *O brindo de ouro. I. A chamada do brindo*. Tamén publicou colaboracións en xornais como *O Correo Galego*.

MIGUEL BOÓ

O xornalista Miguel Boó estréase na narrativa con *Abreviatura autista de Deus*, unha novela que afonda nas relacións de parella, o sexo e o seu potencial subversivo e o pouso deixado pola enfermidade, xunto ás aparicións no decorrer do relato dun Deus abreviado: incompleto e dominado polo mal. *Abreviatura* conta a vida dun xornalista desde diversas perspectivas, mesturando personaxes reais e ficticios. Boó foi redactor e subdelegado de *La Voz de Galicia*. Tamén colaborou en publicacións como *El Periódico de Cataluña*, *Cambio 16* e *Interviú*. Cofundador do desaparecido *Diario de Galicia* e impulsor da Federación de Asociacións de Prensa de Galicia, este xornalista foi director de *Diario 16* de Galicia e responsable da colección Biblioteca de Autores Galegos, editada desde a mesma empresa. Traballou, por último, como director de comunicación de Xóvenes Agricultores.

PAUL AUSTER

Convertido nun dos poucos autores internacionais que chegan puntualmente ao lector galego, Paul Auster publica agora en Galicia *A vida interior de Martin Frost*, guión precisamente da última película realizada polo escritor norteamericano (New Jersey, 1947). O libro, que inclúe unha entrevista onde conta o proceso de filmación, chega con tradución de Eva Almazán e despois da súa exitosa *Brooklyn folies* e *Viaxes no scriptorium*, ambos publicados por Galaxia. A obra –que xurde do inicio da novela *O libro das ilusións* e comezou sendo un guión para unha película de trinta minutos– é a historia dun escritor norteamericano, chamado Martin Frost, que acabou unha novela e para descansar, marcha da Nova York onde vive para o campo. Ao espertar da súa primeira noite de repouso, descobre abraiado que unha misteriosa muller está deitada ao seu carón. Fascinado pola súa beleza e intelixencia, Martin namórase dela. A

REXINA VEGA

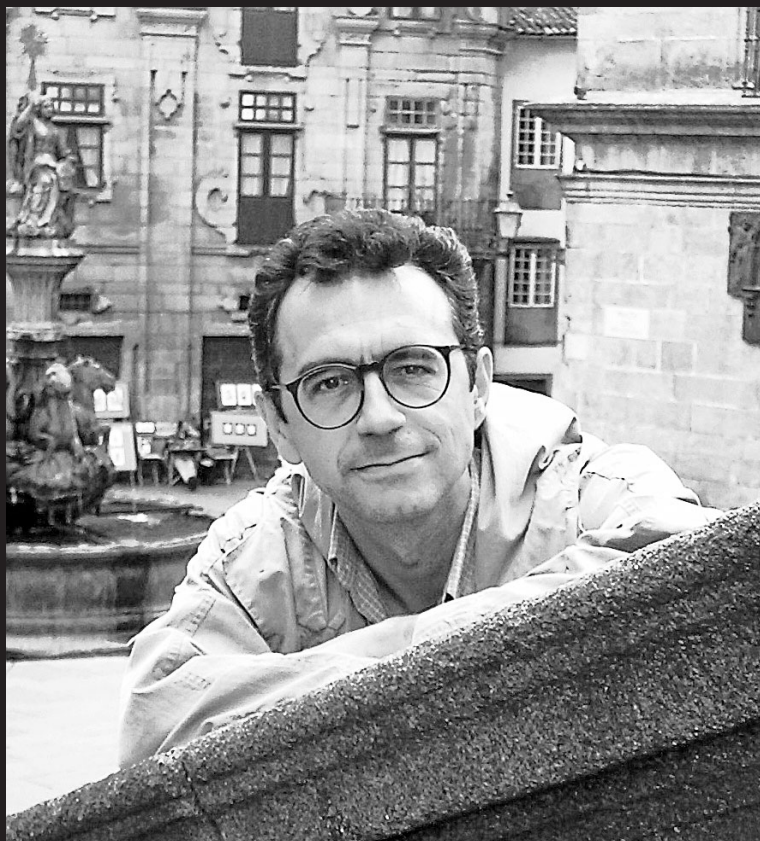
A última gañadora do Premio Xerais de Novela foi *Cardume*, de Rexina Vega, unha escritora practicamente descoñecida que escribira sobre textos filolóxicos sobre Cunqueiro e Carvalho Calero, ademais dalgunhas críticas –teatrais e literarias– ou de ser a encargada de editar os artigos de Suso de Toro. *Cardume* é a súa primeira ficción, un traballo onde a memoria histórica se funde co escenario emocional de Vigo, especialmente o da II República. Máis que nada, *Cardume* é unha obra coral: a crónica do século XX a través de varias xeracións, moitas delas obrigadas a emigrar. Unha novela para gozar da narración en estado puro, unha especie de actualización da “novela río” adubada coa forza escrita dunha narradora que non desbota o alento poético ou a metáfora para alongar a poderosa evocación da historia nos lectores.

HELENA DE CARLOS

Ao igual que Rexina Vega, Helena de Carlos constrúe sobre Vigo a súa nova obra, un libro titulado precisamente *Vigo* onde recrea a cidade cos elementos cotiás. Aínda que haxa en *Vigo* tamén un forte compromiso coa memoria –a da súa adolescencia, a dos amigos, a das tardes de praia e a dos primeiros amores–, o libro está máis centrado en transcribir atmosferas que en cultivar nostalxias. Con títulos ás súas costas como *Alta Casa* (1996) ou *1999* (2000), onde o exercicio da memoria aparecía xa, Helena de Carlos (Barbantes, 1964) ofrécelle de novo aos seus lectores unha poesía tocada pola transparencia e o poder das imaxes, unha poesía para ler desde a distancia da razón, pero coa luz da paixón, con influencia claras –e nada veladas– da súa formación clásica. “Era noite antiga como a dos quince anos”. “Vigo ten dobre faciana, o mesmo ca xaneiro”.

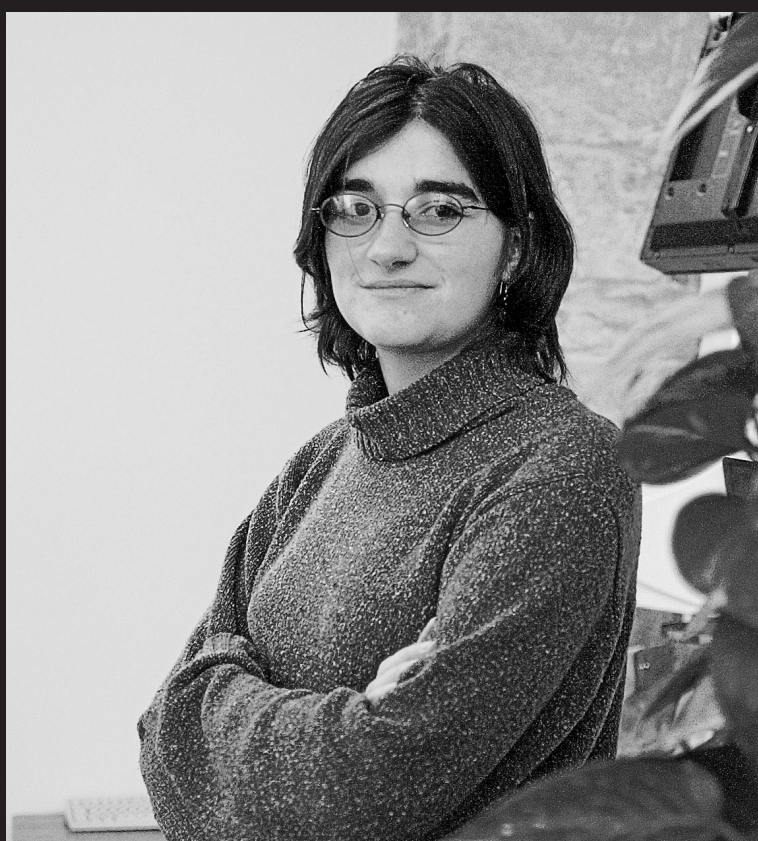
LUÍS REI NÚÑEZ

Fiel á súa vocación de fundir a novela coas canles da historia, Luís Rei Núñez proponlle aos lectores unha volta de rosca a Urbano Lugrís cunha biografía sobre o pintor coruñés que se sae dos canons habituais para converterse nunha fórmula de recreación literaria. Publicada simultaneamente en castelán (Ediciones del Viento) e galego (Xerais), *O señor Lugrís e a negra sombra* vai máis alá de anteriores intentos biográficos do autor – nomeadamente a Rafael Dieste, do que é un dos grandes especialistas en Galicia– e propón unha obra que, como o propio Luís Rei Núñez subliña, é de clara estirpe cervantina sen deixar de ser rigorosamente contemporánea. Novela –como el recoñece– de ficción pero tamén de realidade. Como a vida mesma. Unha obra que reconstrúe, ademais, a paisaxe humana, social e política dunha Galicia que tivo en Lugo un dos seus máis carismáticos e desbordantes personaxes.

MIGUEL ANXO MURADO

Miguel Anxo Murado (Lugo, 1965) é unha *rara avis* na literatura galega, un autor que desenvolveu ao seu xeito –e sen présas– unha traxectoria marcada polo periodismo e a a esculca expresiva. A súa máis recente entrega é *O Soño da febre* (Galaxia) que aínda sen ser unha estrita novidade conserva o poder de completar o cosmos dun autor que fala pola boca dos seus personaxes, algo que xa fixera en *Memorias e derribos* ou en *Lapidario de heterodoxos*, un libro que explosionou a poesía dos oitenta con todo un catálogo de enriquecedoras periferias. O libro de Murado ten un protagonista singular: a febre. A febre como personaxe, como metáfora da imaxinación, do soño, da literatura en definitiva. Partindo dun episodio real da súa vida (un ataque febril no Cairo), o autor vai presentando unha galería de historias sorprendentes, ás veces oníricas, ás veces simbólicas e sempre presididas pola pantasma da febre.

RAQUEL MIRAGAIA

Raquel Miragai deixounos unha das máis fascinantes obras narrativas deste ano, *Em tránsito*, unha prosa de grande axilidade que nos achega ás reflexións, teimas e loitas duns personaxes que viven illados nas súas cidades. Editado por Difusora e precedido do éxito de *Diário dum comboio*, este *Em tránsito* fala dunha das contradicións límites do ser humano: “por moi acompañados que esteamos, estamos moi sós ante as grandes cousas da vida, ante as grandes decisións ás que tes que enfrontarte”. Con ilustracións de Mauro Trastoy, a nova entrega de Raquel Miragaia inclúe varias narracións interrelacionadas polo transporte, tres delas – as iniciais– escritas no Brasil, nunha viaxe da autora a São Paulo e Rio. “Son relatos”, asegua, “provocados polo que me impoñían estas cidades tan desfasadas e excesivas. Xurdiron da necesidade de asentar todo o que me removía nestas cidades”.

ANXOS SUMAI

Así nacen as baleas é o título da novela coa que Anxos Sumai gañou a pasada edición do Premio Repsol, unha obra coa que esta autora *de culto* revoluciona a súa escrita. A obra, que se presenta a semana próxima na Fundación Luis Seoane da Coruña, é a historia dunha liberación persoal dentro dun contorno familiar, co telón de fondo do mar e unha prosa marcada polo simbolismo e a metáfora. *Así nacen as baleas*, que aborda a recuperación da memoria, é formalmente a primeira novela desta escritora que se deu a coñecer en internet e que recolleu algúns dos máis recoñecidos éxitos editoriais dos últimos anos coa edición en papel do seu blog, incluído no portal do Consello da Cultura Galega. Para Sumai, *Así nacen as baleas* é a recuperación dunha serie de obsesións que a acompañan desde que comezou a escribir, hai máis de vinte anos: a crueldade gratuíta, a violencia e tamén o sexo.

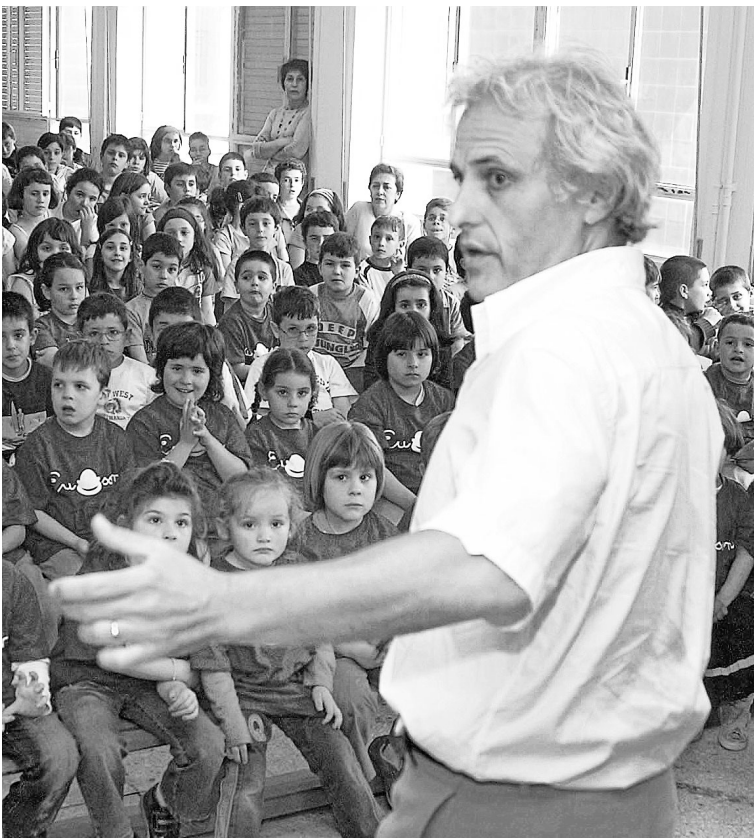
RAMIRO FONTE

Ramiro Fonte iniciou hai anos o seu percorrido de recuperación da infancia nunha triloxía, titulada *Vidas de infancia*. Agora, Xerais publica o peche da triloxía, *As pontes no ceo*, onde de novo Pontedeume é o protagonista xeográfico da narración. Se nos dous primeiros volumes primaba a vida familiar e o ámbito da escola, nesta terceira entrega o foco son as voces da colectividade. Velaí o límpido engado desta serie: un espazo local sen lindeiros, un tempo gris e un cento de figuras inesquecibles. Como un retratista desas cousas coas que se asaña o esquecemento, o autor arma unha novela de vivos mortos e de mortos vivos. Unha obra que mestura lirismo, oralidade, técnica teatral, erudición e filosofías de rueiro e que, baixo os presupostos da narrativa clásica, tamén indaga nas raíces da vocación literaria.

PEPE CARREIRO

No 2004, a serie *Os Barbanzóns* foi elixida pola Asociación Galega do Libro Infantil e Xuvenil como unha das mellores achegas do ano para lectores novos e confirmaron a Pepe Carreiro como o creador dunha exitosa saga de aventuras, artífice dunha banda deseñada que se prolonga no esplendor dunha xeración marcada por Isaac Rubín ou Fran Jaraba. Toxosoutos acaba de publicar unha nova entrega da saga, *O ladrón de mel*, pero encadrada xa na serie *Os pequenos barbanzóns*, do que este volume é o seu número un. O libro, co atractivo do troquelado, recupera o espírito desta tribo celta que habitaba o Barbanza e enche as súas vidas de novas aventuras. Agora, os protagonistas da nova serie son os cativos do castro de Baroña: Bal, Son, Minu ou o oso Banza, cos seus amigos doutros castros como Duna de Porto Baixo e Manicho.

15 NOVEMBRO DO 2007 - NÚMERO 695

rdl

REVISTA
**DAS
LETRAS**

Man Ray

“Despreocupado pero non indiferente” é o epitafio da tumba Man Ray (Filadelfia, 1890-París, 1976) e a frase que lle dá título á exposición que se exhibe na sede da Fundación Caixa Galicia até primeiros de xaneiros cos fondos da Man Ray Trust. O nexo entre o epitafio e a Man Ray Trust é Juliet Browner, última esposa do célebre fotógrafo e albacea da súa obra. A peripecia destes fondos, exhibidos por primeira en España, comezou coa morte en 1991 de Juliet, que nomeou administradores únicos do

Man Ray

Despreocupado pero non indiferente

Montse Dopico/A.R. López

legado aos seus catro irmáns. E cando os catro irmáns se fixeron cargo dos fondos, atopáronse con graves carencias, como a desaparición do catálogo de fichas de Man Ray –que fai practicamente imposible determinar a propiedade ou autenticidade das súas obras– ou a desaparición de negativos que logo foron usados para sacar copias ilegais ao mercado. Houbo máis complicacións. Os Browner non puideron facerlle fronte aos impostos patrimoniais e tiveron que vender unha parte a Sotheby’s ou donar outro tanto ao Centro Pompidou como compensación. Algunhas das pezas que quedaron son as que se amosan agora en Galicia, arredor dunhas trescentas. A través delas pode percorrerse a traxectoria artística dun creador que primou as ideas por riba das obras, que procurou continuamente novas técnicas fotográficas, que amou tanto como lle foi posible e que co seu apaixonamento percorreu como un dos máximos mestres do surreallismo a vertixe do século XX. Estas páxinas son o testemuño desa vida e dos seus ollos.

Escribiu Tristan Tzara, o tsar do dadaísmo, que Man Ray “naceu xa non sabe onde” e que “despois de ser, sucesivamente, comerciante de carbón, multimillonario e presidente do consorcio de fabricantes de chicle, decidiu responder á invitación dos dadaístas e amosar os seus lenzos recentes en París”. A realidade é que Man Ray non se chamaba Man Ray senón Emmanuel Radnitztzi e nacera en 1880 en Filadelfia, nunha familia de emigrantes rusos que non viu con bos ollos as súas afeccións pola arte. Pero Emmanuel impuxo os seus criterios e converteuse nun dos símbolos da experimentación artística do século XX.

Desde o principio, Man Ray –a familia Radnitztzi cambiou o apelido en 1912 como reacción ao antisemitismo predominante entón– deu mostra de optar polos camiños menos convencionais da arte. Aínda que traballaba como debuxante de mapas ou ilustrador editorial para gañar a vida, as súas creacións revelaron pronto a senda heterodoxa que percorrería: obxectos encontrados, colaxes, fotografía, anarquismo... A súa mente –diría el despois– encontrábase no estado de efervescencia dunha “semente plantada nun chan fértil e a punto de xermolar”.

Xa nestes anos iniciais, as aspiracións de Man Ray pasaban por París, berce das vangardas e da bohemia revolucionaria, pero o proxecto adiouuse polo estourido da I Guerra Mundial. No entanto, na comunidade artística de Ridgefield –onde vivía desde 1913 coa primeira esposa, a poeta belga Donna Lecœur– chega un día o mestre surrealista Marcel Duchamp e ambos recoñécense como espíritos afíns. “Creceu entre eles unha amizade que duraría toda a vida”, subliña John P. Jacob, un dos comisarios da mostra exhibida na Coruña, “e grazas á cal compartiron a súa afección polo xadrez e colaboraron en numerosos proxectos”. O encontro serviu tamén para acirrar a vocación experimental do artista, que simultaneaba o debuxo, a pintura e a escultura coas esculcas fotográficas. Estudou o método cliché-verre, impresións sobre placa de vidro cunha emulsión fotográfica, e probou a mover a cámara ou a untar a lente cun xel para difuminar a imaxe. Os seus achados sorprendérono e a confirmación de que ía polo bo camiño deulla en 1920 Tristan Tzara, que o invitou a colaborar coas súas fotografías nunha exposición dadá. Agora si que estaba preparado para marchar a París, unha viaxe na que a poeta belga xa non o acompañaría.

O de París foi unha explosión. Duchamp introdúceo rapidamente nos círculos da vangarda, proporcionalle exposicións e preséntalle as figuras que logo Man Ray fotografará nos seus célebres retratos. A súa popularidade medra como a espuma e as máis prestixiosas revistas de moda disputan os seus traballos. En París, entre 1921 e 1922, demérxese en corpo e alma na raiografía, técnica que acaba por colocalo

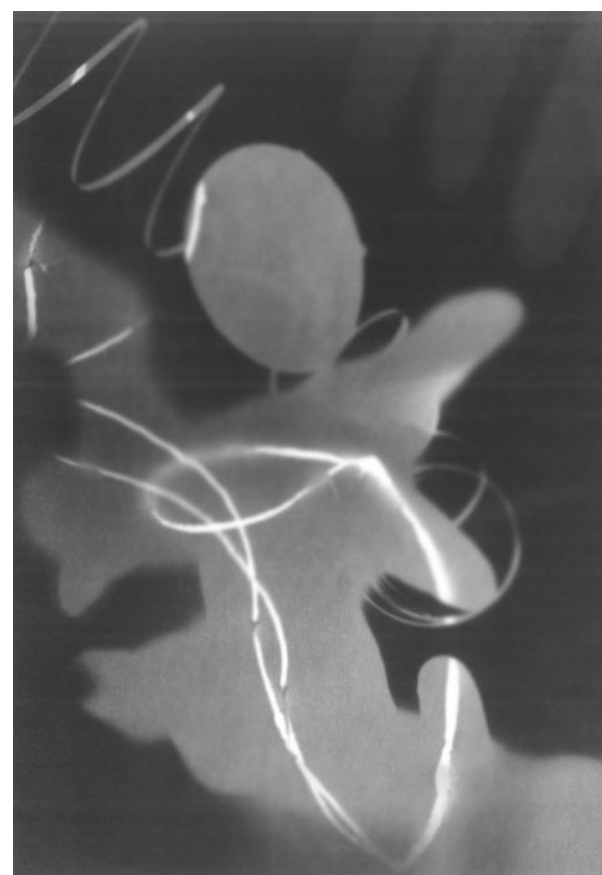
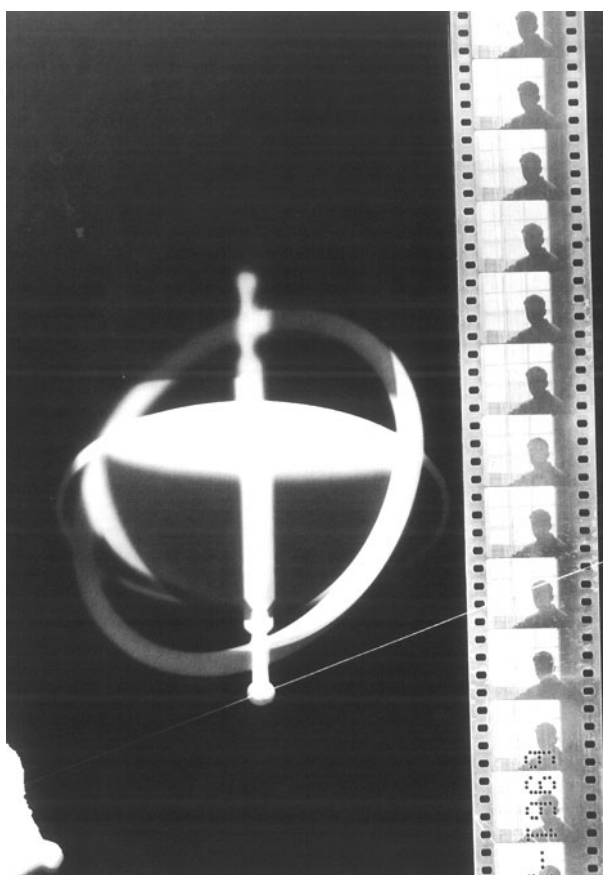
Arriba, ‘Tres dadaístas sentados’ (Réne Crevel, Tristan Tzara e Jacques Baron). No centro, Kiki de Montsparnasse e autorretrato de Man Ray. Abaixo, retrato de Sinclair Lewis

por colocalo definitivamente no olimpo dos surrealistas. A radiografía lográbbase colocando un obxecto entre unha fonte de luz e o papel fotográfico, sen usar cámaras. Aínda que a técnica xa se coñecía do XIX, Ray autoproclamouse o seu descubridor, como faría posteriormente con outros métodos que non eran estritamente –e unicamente– seus.

A súa vida sentimental –tumultuosa– vai estreitamente unida á súa produción artística, xa que convertía as súas amantes nos seus modelos fotográficos. De todas elas, Kiki de Montparnasse foi a de maior duración e estabilidade, conformando xuntos unha parella que paseaba polas galerías de Nova York ou de Bruxelas como símbolo da súa emerxencia. A Kiki sucedeuna Lee Miller, que fora modelo de Condé Nast e que chega a Man Ray para converterse na súa alumna. De feito, Lee Miller non tardou en transformarse nunha profesional de gran calidade e de descubrir accidentalmente unha técnica –a solarización– que o seu profesor de novo se atribuíu. Man Ray utilizouna como un dos elementos máis característicos da súa obra, combinada con pantallas texturizadas. Miller deixoulle, ademais, unha das pezas que co tempo mellor definía o traballo do mestre: ‘Labios’.

Non todo foi, porén, un camiño de rosas e Man Ray encontrou certa dificultade, ao longo dos anos trinta, en ser recoñecido. A súa forma de entender a fotografía como ferramenta creadora afastábao do canon e algúns críticos desacreditábano con argumentos que, en realidade, o apontoaban como un explorador pero que o desacreditaban como artista: “Man Ray fixo case de todo cunha cámara, agás utilizala para tomar fotografías”. O retrato –un catálogo que percorre a práctica totalidade dos xenios de entreguerras, desde Max Ernst a Picasso, pasando por Eluard ou André Breton– permítenlle manter un certo desafogo económico pero non abundan para calmar a súa ansia dunha maior transcendencia.

Os anos corenta comezaron en Francia baixo a sombra do nazismo e Man Ray –daquela unido sentimentalmente á bailarina Ady Fidelin– non ten máis remedio que fuxir aos Estados Unidos. No barco que o levará a un auténtico exilio, viaxan tamén o director de cine René Clair e o matrimonio de Salvador e Gala Dalí. Ady Fidelin queda en París gardando dos seus pais e da obra que o fotógrafo lle deixa en depósito. En 1940, cando Man Ray chega a Nova York ten xa cincuenta anos e un horizonte incerto. Nunca se adaptará ao estilo de vida americano, moi a pesar de que naquel momento, os Estados Unidos era o punto de encontro para todos os grandes creadores que fuxían da guerra en Europa. Man Ray encontrábase con vellos amigos das etapas de París pero Nova York non era París, como tampouco o era California nin Hollywood, onde encontrou

Arriba, retrato de Lee Miller.
No centro, dous radiogramas.
Abaixo, retrato solarizado

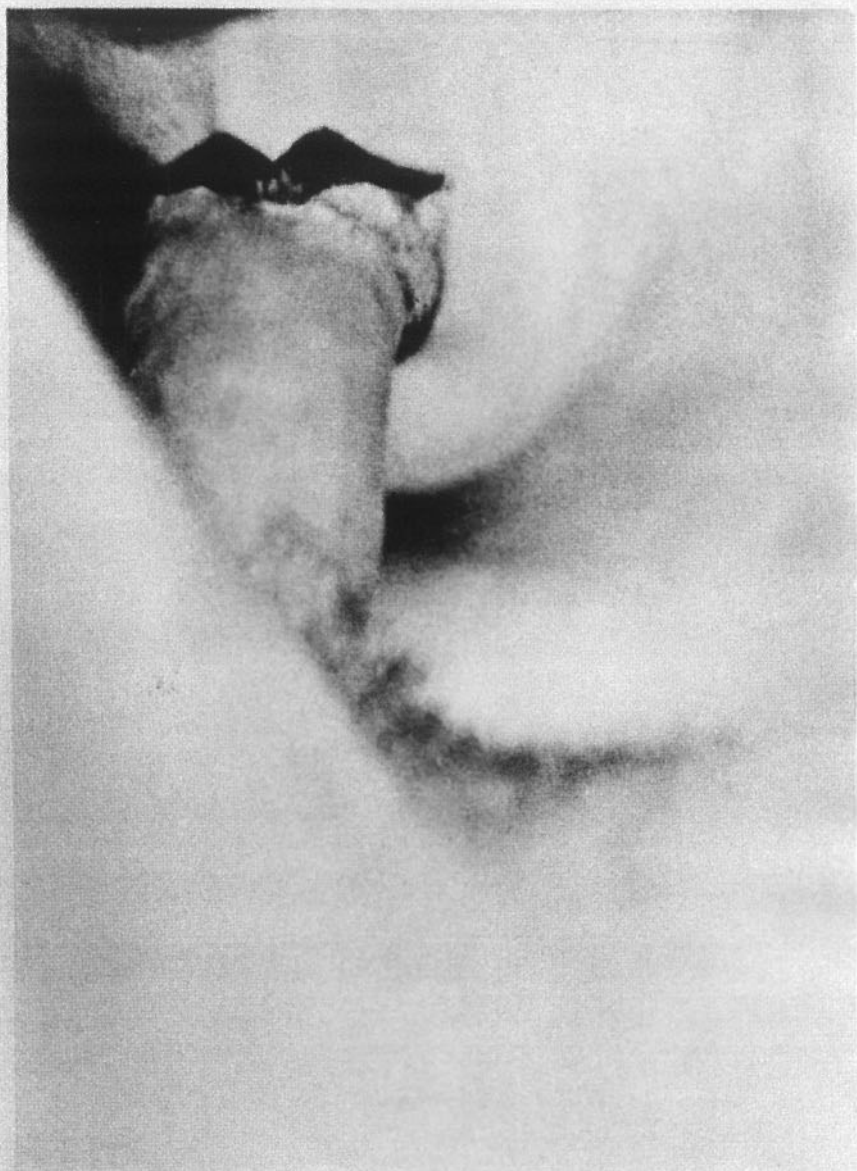
algúns traballos de subsistencia. O tempo deténselle no ecuador da vida e nesa vida illada, á marxe dos novos movementos plásticos que xurdían nos Estados Unidos, con Rothko ou Motherwell como profetas, Man Ray non encontraba o seu espazo, mesmo entre a crítica americana, que sempre lle dera as costas e que agora, allea aos achados do fotógrafo en Europa, non dubidaba en cualificalo de “imitador”. A única calma vénlle de Juliet Browner, unha modelo coa que casa en Arizona e que o acompañará xa para sempre.

Como lle aconteceu a boa parte dos exiliados galegos da Guerra Civil española, Ray nunca volveu ser o mesmo. Nin el nin a súa fotografía. Botaba de menos París, Europa e os tempos dourados da bohemia. A súa saúde resentíase, o traballo como retratista aburríao e desinteresábanlle as canles comerciais. Só quería volver a París, pero até 1951 non deu cumprido o seu soño. O traslado –a pesar das reticencias de Juliet– serviulle de motor para uns anos de frenética actividade e de buscas expresivas. Xoga coa cor –descobre un proceso para que as fotografías conserven a súa cor auténtica–, retrata a puxanza da Francia de posguerra e, sobre todo, dedícase a debuxar, eixe da súa produción durante os anos sesenta. Nesa década, ao aveiro dun mercado da arte en expansión, Ray comeza a reproducir intensamente os seus primeiros cadros en forma de litografías e a crear series múltiples dos seus obxectos únicos. Para el, indica Jacob, “o obxecto e a súa reprodución estaban profundamente entrelazados. A inspiración que daba nacemento a un obxecto único quedaba corroborada, na súa opinión, pola reprodución deste, ao tempo que a súa reprodución se convertía en vehículo difusor da idea inspiradora”.

Nos anos setenta, por fin recoñecido mundialmente como unha peza clave da arte do século XX, a saúde de Man Ray reséntese. A artrite deformante que padecía producía unha liña forzada e vacilante nos seus debuxos e pinturas. Obsesionado polo claroescuro, os seus últimos debuxos son de sombras. O 18 de novembro de 1976 –o próximo domingo cúmprense 31 anos– Man Ray morría en París e foi enterrado no cemiterio de Montparnasse. Juliet, que morreu en 1991 e descansa ao seu carón, escribiu na súa lápida: “Despreocupado pero non indiferente”. Para ser un fotógrafo auténtico, dicía, “abasta co que o home, o tema e a cámara se encontren no mesmo lugar, no mesmo momento. Simples e casuais transeúntes”.

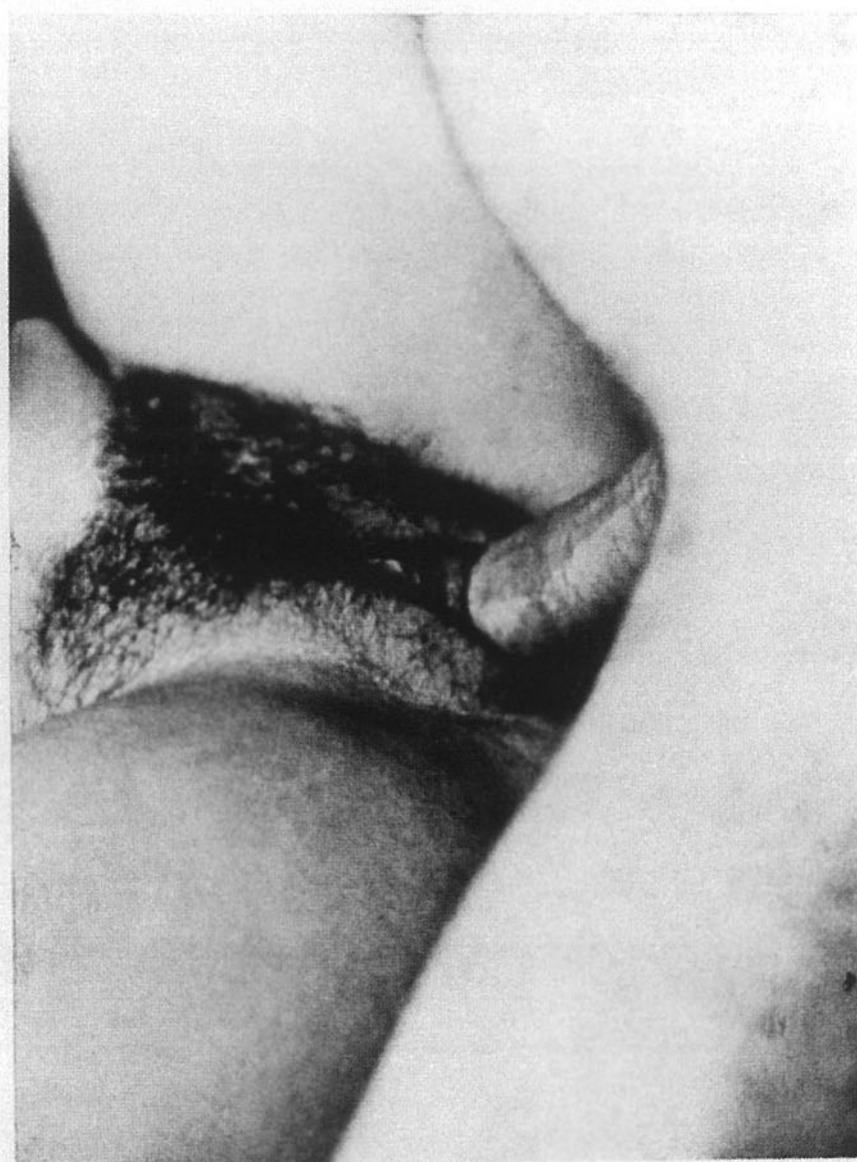

Arriba, Juliet no 'Big Sur' (1940). No centro, retratos de Tamara Toumanova (1944). Abaixo, 'O espello', da carpeta inédita 'One Sunday in California' (1941). Na páxina seguinte, 'Outono, Verán, Inverno, Primavera' con Kiki de Montparnasse, realizada en 1929 pero editada en 1975

AUTOMNE

Man Ray
"1929"

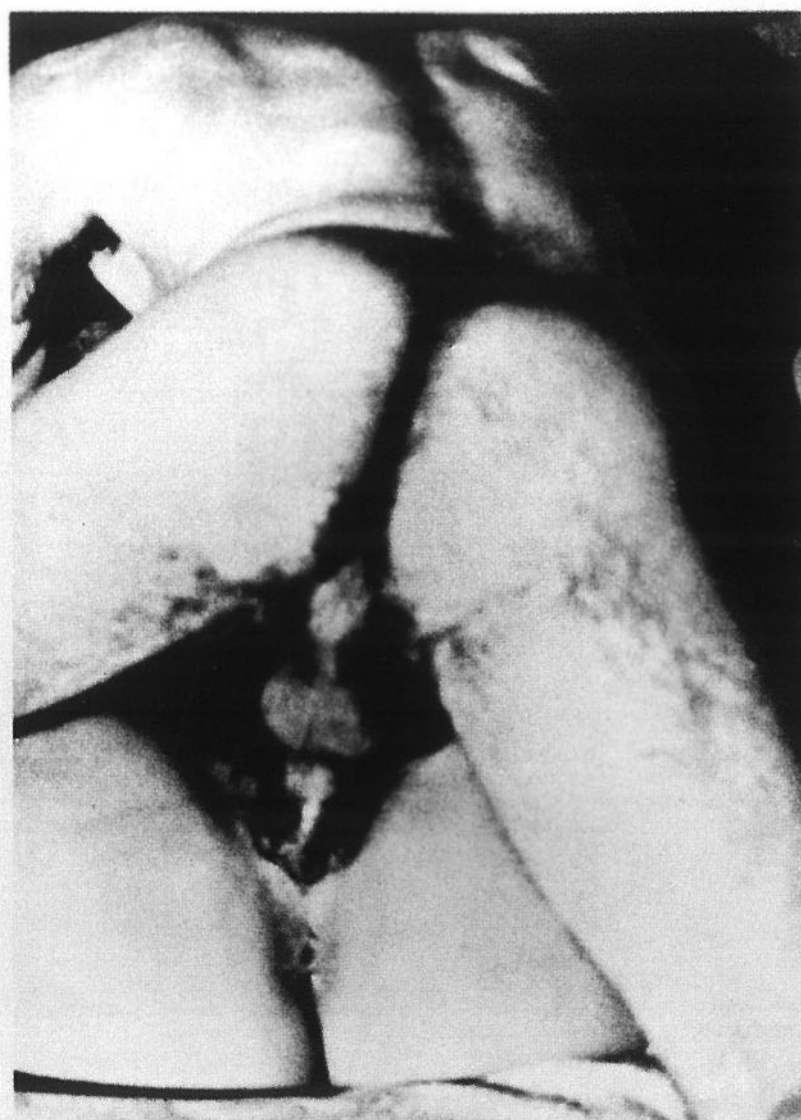
ÉTÉ

Man Ray
"1929"

HIVER

Man Ray
"1929"

PRINTEMPS

Man Ray
"1929"

Coordinación: A.R. López e Montse Dopico. Diseño: Signum.

22 NOVEMBRO DO 2007 - NÚMERO 696

rdl

REVISTA
DAS
LETRAS

China: potencia emergente

O ascenso do xigante

Montse Dopico e A. R. López

Unha poboación de 1.300 millóns de habitantes. Un dos procesos de desenvolvemento máis rápidos da historia. Unha taxa de aforro do 40%. O primeiro posto mundial na produción téxtil, de xoguetes e de televisores. Son só algúns dos indicios da emerxencia de China como gran potencia mundial chamada a modificar a orde económica e xeoestratéxica global.

Segundo algunhas previsións, o PIB chinés superará o estadounidense no 2020. O responsable do milagre económico de Singapur, Lee Kuan Yew, arriscouse a precisar aínda máis este agoiro: China será, nese ano, a primeira potencia mundial. A cerna da mudanza que está a vivir o xigante asiático é a economía. Porén, a ascensión da influencia chinesa no ámbito político e internacional comeza xa a despuntar.

A actual China é herdeira dunha antiga civilización que lle ten achegado á humanidade boa parte das súas máis fascinantes creacións.

A progresiva decadencia deste país, desde o século XVIII, foi aproveitada polas potenciais mundiais do momento para infrinxirlle toda clase de humillacións. Porén, China foi quen de, verdadeiramente, rexurdir nas últimas décadas do século XX.

O proceso de desenvolvemento chinés foi e segue a ser obxecto de estudo e admiración en todo o planeta. O goberno buscou o xeito de conformar un modelo propio, sen pregarse cegamente ante as esixencias do Fondo Monetario Internacional, que levaron ao caos absoluto outros países como a antiga URSS. A estratexia acabou revelándose acertada.

China evitou depender do mercado financeiro internacional para impulsar o seu desenvolvemento económico interno. As autoridades optaron, no canto diso, pola acumulación de divisas a través do aumento cualitativo e cuantitativo das exportacións. O investimento de capital estranxeiro favoreceu o avance industrial, de xeito que o país logrou vender no exterior non só produtos primarios

ou de moi baixo contido tecnolóxico. A subvaluación da moeda nacional con respecto ao dólar tamén axudou, así coma o elevado aforro interno e o nivel de consumo que asegura unha poboación de enormes dimensións.

O país asiático é, por outra banda, o maior receptor mundial da decisión de

grandes empresas estranxeiras de trasladar áreas das súas estruturas de produción a lugares onde os custos da man de obra son menores. China realizou un esforzo por mellorar a educación para contar con recursos humanos cualificados e promoveu a investigación científica e tecnolóxica e a mellora da produtividade.

Hoxe, China non é só, como se lle ten chamado, a "fábrica do mundo". -O 70% dos xoguetes que se venden no planeta

levan o selo Made in China-. Non compete só na exportación de produtos de uso intensivo de man de obra, como o téxtil. Está a abrirse camiño nos sectores de uso intensivo de capital, como os vehículos. De China proceden os compoñentes de moitos produtos. China é líder global na produción de teléfonos móbiles, e un dos principais fabricantes de chips de ordenador, televisores de pantalla de plasma e reprodutores de DVD.

Aínda que as cifras de exportación poden resultar enganosas, pois moitas multinacionais asentadas en China para que sexa realizada neste país a montaxe final dos seus produtos, de xeito que levarán o selo 'Made in China', mentres que a maioría dos beneficios reverterán nos países de orixe desas empresas transnacionais. Os chineses non están dispostos a quedar atrás na carreira tecnolóxica, a pesar de que non conseguiron aínda poñerse á cabeza da invención. De feito, China é líder indiscutible mundial no pirateo e falsificación de produtos de consumo.

Algúns autores teñen sinalado o factor cultural como un dos alicerces do rápido desenvolvemento chinés. O confucionismo valora o aforro, a educación, a motivación no traballo e a disciplina. Os asiáticos tenden a aceptar en maior medida que os occidentais a subordinación do individual ao colectivo. A auténtica revolución chinesa reside, segundo algunhas interpretacións, na motivación dos cidadáns por mellorar no plano persoal, familiar e nacional.

O proceso de recuperación económica chinesa deu os seus primeiros pasos antes das últimas décadas do século XX. O Partido Comunista Chino tentou desde os anos 50 fomentar a modernización económica e social. A aplicación do modelo soviético permitiu unha rápida industrialización. Mao promoveu o Gran Salto Adiante e a Revolución Cultural. Os seus sucesores aprenderon dos seus erros. Deng Xiaoping rescatou a finais dos 70 a formulación que xa avanzara o primeiro ministro Zhou Enlai no 1964, de avanzar nas “catro modernizacións”: agricultura, industria, defensa e ciencia e tecnoloxía. Deng establece os catro principios fundamentais nos

que se basearían as catro modernizacións: mantemento da vía socialista, vixencia da ditadura do proletariado, mantemento da dirección do proceso polo Partido Comunista e vixencia do marxismo-leninismo e do pensamento de Mao.

O Partido decide no 1978 concentrar os seus esforzos na transformación da economía, co obxectivo de mellorar o nivel de vida da poboación e facer de China un país economicamente moderno e potente capaz de competir con Occidente. Os criterios a seguir serían: un gradualismo que rexeita os cambios drásticos; a conformación dun modelo propio; unha visión da mudanza como un proceso a longo prazo que seguirá unha estratexia cambiante segundo a evolución dos cambios e un abandono progresivo do arquetipo socialista cara a un modelo híbrido.

O primeiro paso foi a reforma da agricultura. O sistema de “responsabilidade familiar” substituíu ás comunas: cada familia recibía unha parcela, que seguía a ser propiedade estatal, por un período mínimo de quince anos, mentres o Estado garantía a adquisición dunha determinada cota da produción. Co tempo, os labregos puideron ademais cultivar o que desexaran e vendelo no mercado libre, sempre que pagasen os seus impostos. Demostrado o éxito desta medida, autorizáronse as empresas individuais de ata oito empregados, –pequenos negocios que proliferaron polo rural–, así coma as empresas de capital totalmente estranxeiro ou as joint-ventures, –de capital mixto chino-estranxeiro–.

Nas empresas públicas, o primeiro foi concederlles máis autonomía e posibilidade de reter parte dos beneficios, e reintroducíronse os estímulos materiais para os traballadores, ademais de tentar desvencellar a xestión empresariais dos organismos gobernamentais. Ao mesmo tempo, a economía chinesa abriuse ao exterior, primeiro só en certas zonas, como dúas provincias da costa, e despois en moitas máis. Tamén se puxeron en marcha medidas,

como as exencións fiscais, para atraer o capital estranxeiro, e con el a tecnoloxía e técnicas de xestión empresarial. A diáspora chinesa colaborou co seu capital, tecnoloxía e experiencia no mercado internacional.

O segundo chanzo veu coa aceptación de avanzar no camiño desde a “economía de mercado planificada” ata a “economía de mercado socialista”.

A economía planificada pasa a convivir coa economía de mercado, conformando un tipo de economía mixta, de

transición. O Estado segue a regular o mercado a través da política monetaria, fiscal, fixación do tipo de cambio e regulacións administrativas. A liberalización dos prezos fíxose de modo gradual, de xeito que nun principio conviviron os fixados polo Estado, os controlados –que poden oscilar dentro duns límites–, e os de mercado. Descentralizouse a administración, para darlles máis competencias a provincias e concellos.

Os resortes do poder

Deng Xiaoping concluíu, tras a revolta dos estudantes de Tiananmen, o fundamento da URSS e do socialismo en Europa Oriental que a única saída era intensificar a reforma económica. E o Partido Comunista aceptou os seus argumentos. Se cadra, foi a chave que lle permitiu manterse no poder. Segundo a interpretación de Xulio Ríos, o Partido retén o control da política, da educación, da cultura, da sociedade, da administración, da xustiza e da economía. O presidente Jiang Zemin foi máis alá que Deng, coa introdución do país na OMC. China reduciu os seus aranceis, aínda que creou barreiras non arancelarias e subvenciona os produtos nacionais.

As eivas do proceso

As transformacións provocadas por todas estas medidas transcenden a economía. Xorde unha clase capitalista e unha clase media consumista. Os avances tamén traen consecuencias negativas, como a crecente diferenciación de rendas entre campo e cidade e interior e costa, a degradación ambiental e a corrupción. O Estado xa non garante o emprego e agrávanse os problemas de vivenda nos últimos anos. A pobreza volve aumentar desde o ano 2003, tras máis de 20 anos reducíndose. No campo, millóns de persoas sofren carencias importantes en alimentación, en vestido, en educación e en sanidade. Os traballadores son explotados.

Nos últimos anos do século XX, o 95% dos prezos eran de mercado. Tentouse facer rendibles as grandes empresas públicas, pechando as irrecuperables e privatizando as pequenas e medianas. Moitas delas cotizan en bolsa. No 1997, o PCCh confirma que a propiedade pública seguiría a ser predominante. A propiedade pública comprende a estatal e a social ou colectiva: de cooperativas, administracións locais ou provinciais, e de organizacións sociais. O Estado retén a propiedade das empresas dos sectores clave, –industria de defensa, eléctrico, químico, carbón, telecomunicacións, aviación civil e transporte fluvial– promovendo as fusións para conformar grandes corporacións empresariais públicas. O resto de empresas públicas foron transformadas en empresas de propiedade social, convertidas en empresas por accións ou vendidas ao director ou aos traballadores.

Están a tomarse algunhas medidas para sanear a banca pública, que convive coa privada. E púxose en marcha un sistema de seguridade social para liberar as empresas públicas de asumir os gastos dos empregados en vivenda, educación, sanidade e xubilacións. Aínda que as carencias neste ámbito persisten. O actual secretario xeral do Partido, Hu Jintao, lanzou, por iso, o XI Plan Quinquenal, (2006-2010), co obxectivo de darlle un xiro social á reforma, e a estratexia do “novo campo socialista”. O ensino é, formalmente, gratuito nos nove anos de escolaridade obrigatoria. Na práctica, a insuficiencia dos investimentos públicos obriga as familias a contribuír a sufragar os gastos. Isto fomenta o absentismo escolar dos alumnos das familias pobres. A metade da poboación urbana ten garantida a asistencia médica gratuíta, pero esta porcentaxe redúcese ata o 15% no campo. As familias axudan a coidar os enfermos nos hospitais públicos, e mesmo lles levan comida e mantas, ante a ausencia de recursos.

No mundo laboral, o desemprego, os baixos salarios, a falta de seguridade, a desregulación e o traballo sen contrato son comúns. A masa de emigrantes do campo convértese en man de obra dócil para as empresas. Os sindicatos contan con moi pouco espazo para moverse fóra das canles do Partido, e as protestas sociais son afogadas violentamente. No campo, a privatización encuberta de parcelas, da que se benefician burocracias locais, secretarios do Partido e empresarios, que se fan cos terreos a cambio de indemnizacións misérrimas, condenan a moitos labregos á marxinalidade e á emigración.

O rexime político é unha ditadura democrático popular exercida polo Partido-Exército, con asembleas populares a todos os niveis. Oito partidos legais comparten o poder en certos ámbitos co PC, pero sen que exista unha posibilidade real de alternancia. Os principais cargos do Estado e a Administración son acordados polo Partido. Porén, están a darse algúns signos de cambio. O respecto das liberdades individuais e dos dereitos humanos avanzou. Déronse algúns pasos na construción dun Estado de Dereito: a Constitución foi emendada no 1988, 1993, 1999 e 2004. Máis de 800.000 aldeas celebran eleccións cada tres anos, coa posibilidade de elixir entre varios candidatos. No 2005, o Goberno publicou o ‘Libro Blanco sobre a democracia en China’, que trata de reforzar as relacións e o achegamento entre os membros do Partido e o resto da sociedade. Os poderes rexionais e locais actúan con certa autonomía respecto do poder central.

O Partido está, tamén, a facer un esforzo por rematar coa corrupción, fenómeno que erosiona, xunto cos problemas sociais, a súa lexitimidade, Hu Jintao apela aos valores confucianos e á ética dos membros do Partido. Os empresarios foron cooptados polo Partido en virtude da teoría das tres representacións, cuñada polo anterior líder, Jiang Zemin. As autoridades tentan impulsar, nos últimos anos, unha mudanza de rumbo, cara a unha maior igualdade e xustiza social.

RELACIÓNS INTERNACIONAIS

China é xa un actor cunha notable influencia nas relacións internacionais. A súa política exterior pode alterar a orde xeoestratéxica global. O nacionalismo revélase como nova fonte de lexitimidade para o Partido. Unha das súas consecuencias é a irrenunciabilidade da integridade territorial. Por iso, as autoridades non deixan de reclamar a reunificación de Taiwán, ao mesmo tempo que demandan o respecto da soberanía e independencia.

ALIANZAS ESTRATÉXICAS

China busca fundar “asociacións estratéxicas” co resto das potencias mundiais. O entendemento con Rusia pódelle axudar a reequilibrar a actual correlación de forzas cuestionando a hexemonía de Estados Unidos. A Unión Europea pode ser outra aliada. Os expertos agoiran o advento dun mundo multipolar que rematará coa actual hexemonía de Estados Unidos. E China será un dos eixes desa nova orde xeoestratéxica.

“O PC mantén o control de todo o proceso”

Xulio Ríos dirixe o Instituto Galego de Análise e Documentación Internacional e o Observatorio de Política China. Membro do Consello Asesor da Casa Asia e autor de varias obras de referencia sobre a evolución do xigante asiático, acaba de publicar ‘Mercado e control político en China’, se cadra, a súa investigación máis completa sobre o tema.

Neste libro define China como unha superpotencia demográfica no camiño de converterse tamén en económica, aínda, que segundo agoira, non o será nin ideolóxica, nin política, nin cultural, nin militar e tecnolóxica. O Partido Comunista Chino, explica, “ambiciona manter o rumbo político da reforma, instrumentando e innovando mecanismos de control en todas as ordes, xa sexa no económico (mantendo a súa influencia directa nos sectores estratéxicos), político (rexentando o pluralismo e

promovendo limitadas reformas que o afiancen), social (multiplicando a súa presenza directa ou indirecta, a través das organizacións de masas), ideolóxica (exercendo un control absoluto dos medios de comunicación e dando reiteradas mostras de non claudicación neste aspecto) e na orde da seguridade (subordinación directa do aparello militar e policial). Os novos actores e poderes que xurdiron como consecuencia da reforma deben asumir o liderado do PCCh e este aspira a integralos nas súas propias filas”.

Así, o PC mantén o control do proceso de reforma chinés. Ademais, o partido entende esa total supervisión da evolución do sistema “como

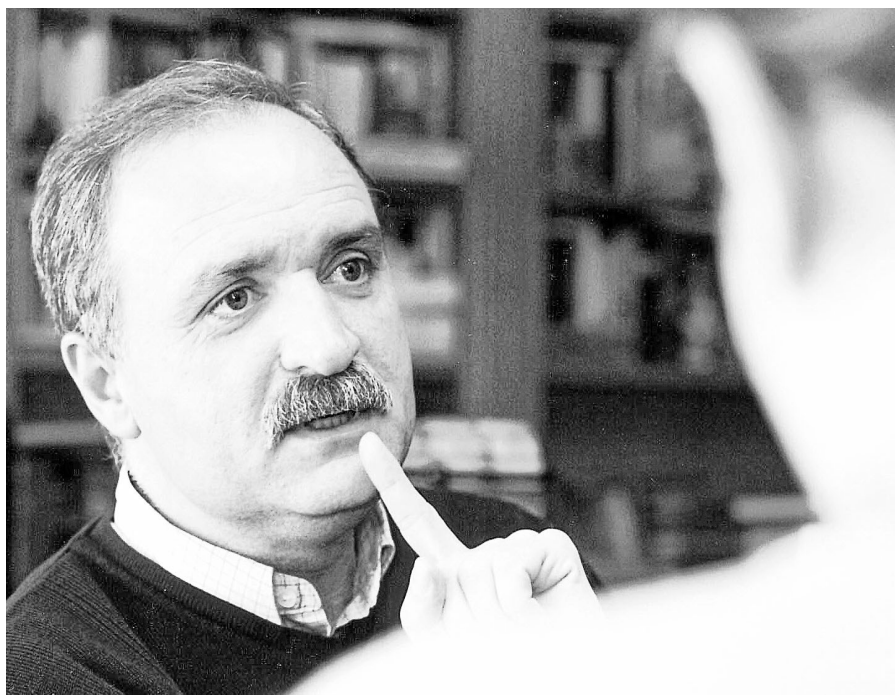
un exercicio de soberanía que debe aumentar as súas posibilidades de proxección. Esa soberanía é unha das claves esenciais que alertan da singularidade da reforma, favorecida polo pouso dunha milenaria cultura que goza de crecente presenza na linguaxe política e afianza unha vocación de subsistencia a longo prazo que non se debe desdeñar”, segundo este experto.

O futuro de China é, deste xeito, incerto. “Fronte á hipótese dunha evolución á taiwanesa (culminando cun sistema político

internacionalmente homologable no esencial), ou a plasmación fáctica dunha lenta socialdemocratización á chinesa (xustificada polo xiro social da reforma), a posibilidade dunha longa transición de resultado incerto viría xustificada por esa procura permanente dun sistema adaptado ás particularidades do país, o que viría derivar nunha especie de novo mandarinato pilotado polo PCCh

e baseado no exercicio dun goberno virtuoso e ó servizo da cidadanía”, cre Xulio Ríos.

“Ó PCCh espéralle unha década decisiva na que o rumbo do actual proceso podería decidirse en función das esixencias internacionais nun mundo cada vez máis interdependente, e en función das tensións internas que, coa aparición de novas forzas con proxección política interior, podería alentar debates antagónicos e fragmentar o consenso que hoxe caracteriza a formación e xestión do seu discurso. A clave nacionalista pode servir de perigoso aglutinante de reserva. O PCCh presume de ter a capacidade última de preservar a soberanía chinesa”, engade.

r d l | 5
Galicia Hoxe 22/11/07

O XVII Congreso do PC, celebrado recentemente, consolidou o cambio de discurso que Hu Jintao vén promovendo dende hai un par de anos, segundo Ríos. “Partindo de que a reforma se atopa nun momento crucial, o que propón é equilibrar a primacía do obxectivo do crecemento coa atención á xustiza social, moi ignorada nas tres últimas décadas”, afirma este especialista.

“En paralelo, á par da continuidade da apertura ao exterior, concédeselle unha grande importancia a dotarse dos instrumentos necesarios para preservar a capacidade do país para desenvolverse no contexto internacional como un actor autónomo. Cómpre ter en conta que o expoñencial crecemento de China nos últimos trinta anos ten moitas sombras que xa non poden ser obviadas”, advirte.

Arriba, Xulio Ríos nunha entrevista concedida a El Correo Gallego. O resto das imaxes do suplemento son fotos de arquivo sobre China.

China conta na actualidade cun sistema económico mixto e complexo no que reside, segundo Xulio Ríos, a cerna do mantemento no poder por parte do PC. “Hai mercado pero tamén planificación. Hai propiedade privada pero tamén outras. Os líderes chineses seguen falando de que os sectores vitais, os de maior calado estratéxico, van ser controlados polo Estado, é dicir, polo Partido. O control desa base económica clave é a que lle pode garantir a conservación do liderado do proceso”, indica.

Podería, porén, servir o modelo de economía chinés como exemplo exportable a outras realidades? Ou, polo menos, como un xeito de resistir as presións do neoliberalismo, que levaron ao caos a outros países como a antiga URSS?

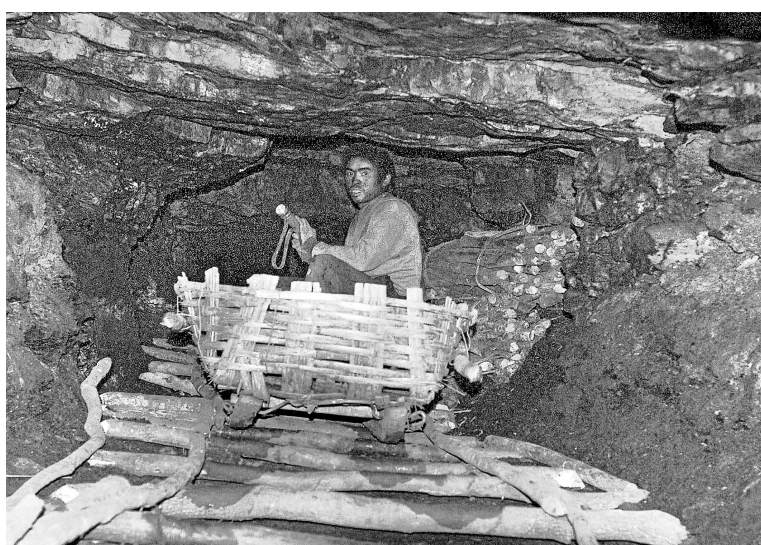
“Coido que o modelo é moi singular e non é exportable na súa globalidade, se ben no contorno asiático habería que matizar máis. A doi moi vietnamita é, en moitos sentidos, un calco da gaige e kaifang. Por outra banda, en Pyongyang, unha hipotética apertura tería en conta o modelo chinés que, non o esquezamos, ten moito que ver co proceso de emerxencia taiwanesa (hai moitos elementos comúns: papel do Estado, papel das pemes, orientación cara a exportación, etc.)”, responde a estes interrogantes o autor de Mercado e control político en China.

“Parcialmente, tamén en continentes como África ou América Latina pode haber aspectos de interese, pero a clave neste sentido é robustecer o papel do Estado, que en China segue sendo moi forte, mentres que nesas rexións, o seu papel enfraqueceuse deliberadamente como consecuencia das políticas auspiciadas polo Banco Mundial e o Fondo Monetario Internacional. O papel da diáspora chinesa na emerxencia do país tamén foi clave. Os galegos deberíamos aprender desas experiencias e deixar de enredar con este tema”, aclara sobre as cuestións formuladas.

As autoridades chinesas non se renderon, tampouco, ante as presións do FMI e o BM por entrar nunha vertixe de privatizacións salvaxes. “Cada un debe partir da súa propia realidade para poder transformala. Tan fundamental é ter en conta as experiencias alleas como adaptalas á singularidade de cada situación. En China houbo e hai privatización, pero ese proceso desenvolveuse gradualmente. Tamén con problemas, claro está: dende desemprego ata fenómenos escandalosos de corrupción que explican, por exemplo, que boa parte da clase empresarial actual estea integrada por membros do PCCh. Antes de seren empresarios eran xerentes das empresas colectivas ou de cantón e poboado. Pero non hai unha sacralización absurda do valor do privado, nin tampouco, a diferenza da transición nos países do socialismo real, se optou por terapias de shock que provocaron caídas en picado da produción e do nivel de vida. A clave está, en boa medida, en partir da propia realidade e non ceder ás presións exteriores, escasamente inocentes”, comenta Ríos.

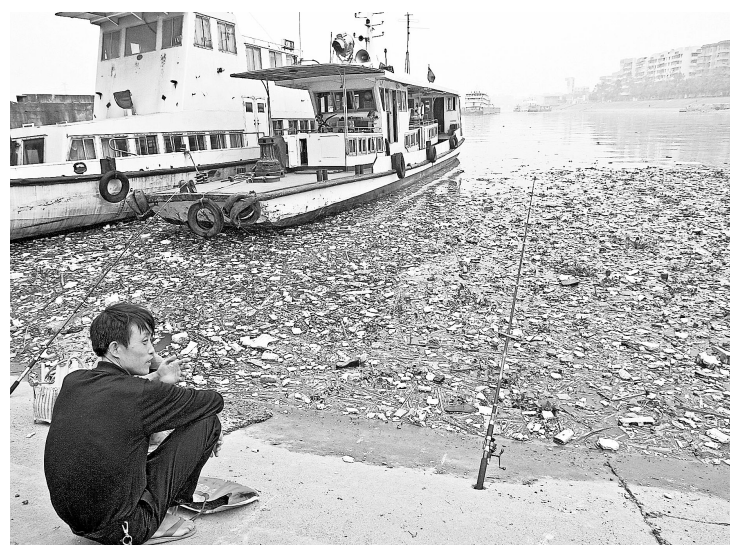
China comeza, por outra banda, a dar os primeiros pasos para deixar de ser a “fábrica do mundo” e chegar a ser capaz de competir cos países exportadores de produtos de alto valor engadido, de xeito que o ‘Made in China’ deixe de asociarse tanto ás mercadorías de baixa calidade e deseño pouco desenvolvido.

“Ese cambio no modelo de desenvolvemento está agora mesmo no epicentro do proceso. O milagre chinés explicase, esencialmente, pola mestura de man de obra barata, investimento exterior e orientación da produción cara ó exterior. Recentemente creouse unha sociedade estatal para xestionar as inmensas reservas de divisas do país, as maiores do mundo. China vai investir moito máis fóra en sectores clave e potenciará os valores tecnolóxicos creando, en paralelo, un mercado doméstico, que aínda é moi feble. Todo iso require unha inmensa transformación, que debe ter moi en conta o campo, tamén moi descoidado nos últimos anos, en beneficio do medio urbano”, indica este experto galego.

OS RETOS PENDENTES

O reto tecnolóxico e a degradación ambiental son dous dos principais desafíos que enfrota China. “A opción tecnolóxica está clara. Só basta fixarse no ambicioso programa espacial chinés, que repercutirá tamén no reforzamento da defensa. O potencial científico de China é moi grande, pero a distancia que a separa de EEUU, é moi significativa. Pero a súa aposta é pola creatividade como expresión de soberanía nacional e van perseverar nese camiño”, agoira Ríos.

O MEDIO NATURAL

“O eido ambiental ten múltiples desafíos e precisa actuacións moi profundas que deben salvar as reticencias dos poderes territoriais, especialmente nas rexións máis atrasadas, que aínda seguen empeñadas na lóxica do crecemento custe o que custe”, opina Xulio Ríos. China sofre graves problemas de contaminación do aire, deforestación, falta de auga e emisións de gases de efecto invernadoiro. A suba do nivel do mar destruíría os diques de contención da auga.

Os intensos problemas que están a causar a pobreza e a desigualdade social poderían chegar a ameazar o actual réxime ó erosionar a súa lexitimidade. “O desafío social é inmenso e o Partido-Estado é consciente de que precisa atallalo canto antes. Hai moitas reformas en curso neste aspecto e a política de investimentos acordada en 2006 é moi ambiciosa. O PCCh cre que con máis recursos e máis presenza (control), as augas volverán ó seu rego. Por exemplo, os millóns de emigrantes rurais que estaban totalmente marxidados nas cidades, agora xa poden acceder ós servizos básicos e mesmo o PCCh e os sindicatos están a organizalos, precisamente, porque se autoorganizaban á súa marxe. En xaneiro entrará en vigor unha nova lexislación laboral, moi criticada, por certo, polas multinacionais occidentais que ameazaron incluso con retirar investimentos. Hai despedimentos en masa en moitas empresas para evitar a conversión automática de traballadores eventuais en fixos. Os sindicatos chineses son unha axencia parapública de servizos, e deberán mudar o seu papel. Pero carecen de autonomía e o PCCh imponse que harmonicen as relacións laborais.

É a cuadratura do círculo. Veremos como resulta”, di Xulio Ríos.

“O PCCh non ten rivais, pero segue téndolle medo á inestabilidade, a outro Tiananmen que poida dividilo internamente. Ese risco de crise existe. Nesta China abundan os conflitos e os abusos de poder. O cambio foi moi drástico e os desequilibrios que existen no país son moi profundos. Pouco ten que ver a China de Xangai coa China de calquera capital do oeste. Hai que fiar moi fino para arbitrar unha política que contente a todos. Crecemento e estabilidade eran as claves, agora tamén a xustiza social, pero mañá pode ser maior liberdade de expresión ou maiores garantías para os dereitos humanos básicos. Por iso, tamén se comeza a falar de maior democracia, pero á vez dunha democracia que poida controlar”, matiza.

O Goberno chinés rexeita a transformación do actual réxime político nunha democracia á occidental. Entre outros argumentos, apela á cultura propia para defender a procura dun modelo propio de democracia. Os países occidentais presionan as autoridades chinesas para que permitan avances cara á democracia, formulándolle, mesmo, esixencias sobre a separación de poderes e o respecto das liberdades públicas que eles mesmos incumpren. “Sen dúbida”, pensa Ríos, “o factor civilizatorio é importante. Ata o punto de negar os valores universais? Sinceramente, non o creo, aínda que igual a súa escala é diferente. Mesmo o PCCh, actualmente, non nega a necesidade de introducir melloras nestes aspectos. Só reclama máis tempo. De entrada, o que cabería esixirnos é certo respecto para as expresións de pluralismo no sistema político. Baseamos a nosa democracia na idea do pluralismo e da alternancia, pero no plano internacional excluímos a posibilidade de existencia de máis dunha forma de democracia. É unha contradición. O tema está na axenda. O 15 de novembro publicouse en China o libro branco sobre o sistema de partidos. Haberá máis novidades”.

Mentres, as melloras na economía contribúen a frear o descontento social que puidera xurdir desa falta de liberdades.

“A bonanza actual modera moitas contradicións pero non impide que os máis prexudicados expresen cada vez con maior forza o seu incomodo. Eses problemas non se poden resolver coa represión. Non son inimigos do Estado, son as súas vítimas e senten o PCCh moi afastado dos seus intereses. Cando ese discurso emancipador das clases máis febles está en crise, bótase man da

harmonía e doutros valores que gozan de aprecio na sociedade chinesa, pero que só resolven parcialmente. Ese é un dos medos. O outro é a emerxencia de novos actores que se tratan de fagocitar como fixo o mandarinato que gobernou China durante miles de anos. Ata que punto ese mecanismo conxuntural, que coexiste coa defensa do marxismo, pode mudar a natureza do PCCh é unha das incognitas do proceso”, segundo Ríos.

Os mitos revolucionarios

As figuras de líderes históricos como Mao e Deng Xiaoping seguen a ser obxecto de culto popular, aínda que sen o dogmatismo doutros tempos. “Mantense a simboloxía e a propaganda arredor dos mitos revolucionarios, pero só para lembrar a lexitimidade de orixe dos actuais gobernantes. A prioridade hoxe é a economía. O ideoloxismo sementou o caos na China maoísta e provocou un fastío inmenso na sociedade, ademais de moito sufrimento. Pero o grao de control que o Partido-Estado ten aínda da sociedade, permite imaxinar que un cambio de prioridades pode ser factible se a conxuntura o esixe”, interpreta Xulio Ríos.

A orde estratéxica

O potencial chinés para reequilibrar a orde estratéxica mundial cara a unha maior multipolaridade non se debe esquecer. “China é xa un referente de peso. Hai moitas cuestións que non se poden resolver sen a súa implicación e a súa presenza na gobernabilidade mundial será cada vez maior. Coas súas carencias e sombras, pode contribuír a reforzar a legalidade internacional, moi danada polo unilateralismo de EEUU. China quere ser un actor político autónomo e non só unha potencia económica. Esa ambición augura tensións estratéxicas importantes nos próximos anos que poderían ter proxeccións no eido interno”, di Ríos.

29 NOVEMBRO DO 2007 - NÚMERO 697

rdl

REVISTA
**DAS
LETRAS**

Cabo Verde e Galiza

Galiza–Cabo Verde

A integración mitificada

Montse Dopico/A.R. López

Unha ponte entre dous mundos: Cabo Verde e Galiza. Un alicerce sobre o que erixir a comprensión dos retos da convivencia entre dúas culturas unidas por fortes vínculos. E, tamén, un desafío á construción mediática e política dun discurso sobre a suposta integración perfecta dos caboverdianos na Mariña, que agocha unha realidade caracterizada pola separación da comunidade inmigrante. A exposición de antropoloxía visual *Badías. Cabo-verdianas na Mariña*, que o Museo do Pobo Galego acolle desde o pasado 13 de novembro ata o 30 de decembro, é todo isto. Alén dunha pequena mostra do traballo de campo realizado pola antropóloga Luzia Oca durante diversas estadías na Ilha de Santiago, Cabo Verde, e na Mariña Luguesa, desde o 1998. As mulleres, que representan os principais piares da organización da vida comunitaria, son as protagonistas desta proposta. Caboverdianas ás que a discriminación legal e a miopía burocrática abocaron ós peores traballos, na ecomonía somerxida. Nais que sustentan a transmisión da cultura propia. E, nos últimos anos, rapazas que comezan a quebrar o círculo da reprodución da situación laboral e social das anteriores xeracións. Os textos e material audiovisual da exposición son de Luzia Oca. Pedro Manuel González, *Pedrusco*, encargouse do deseño gráfico.

“Son unha máis da vila. Trátanme coma a un membro máis da familia. Apoiáronme física, económica e moralmente. Estou encantada, e moi contenta”. Antonia Semedo, membro da comunidade caboverdiana na Mariña, resumía con frases como estas a súa experiencia persoal en Galiza na súa intervención nas xornadas *Galeguia*, celebradas recentemente pola Fundación Vía Galego.

Luzia Oca denunciaba, pola súa banda, nese mesmo acto, o que cualificou de “mito da integración en Burela”. A comunidade cabo-verdiana, salientou, “é moi utilizada política e mediaticamente para falar dunha suposta integración perfecta. O discurso sobre o ben que os galegos acollemos os inmigrantes porque nós fomos un pobo emigrante é unha falsidade”.

Desde unha perspectiva científica, aclarou Oca, integración supón “conservar, e reinventar, a propia cultura, sen por iso deixar de ter relacións positivas coa comunidade de acollida: relacións de amizade, veciñanza, amor... E iso non é o que ocorre en Burela. Algunhas persoas, coma Antonia, ou un grupo de mozas, están integradas. Pero a situación da maioría da comunidade cabo-verdiana é a da separación: manteñen a súa cultura só en privado”.

Luzia Oca apoiou a súa argumentación na análise de tres ámbitos: o laboral, o cultural e o dos dereitos de cidadanía. E, aínda que a interpretación da realidade que ofreceu foi máis pesimista que a de Antonia, a súa explicación non veu máis que enmarcar nun contexto máis amplo e complexo o relato antes realizado pola cabo-verdiana, sen contradicilo no fondo.

Antonia debullou ante o público a súa xornada laboral habitual: unha maratoniana sucesión de actividades: coidado dun señor maior enfermo, traballo doméstico no propio fogar e no dalgún veciño, traballo na horta, coidado dos animais, asistencia a un cursiño, colaboración coa asociación de representantes da comunidade cabo-verdiana en Burela...

Luzia lembrou que o traballo das mulleres cabo-verdianas se inscribe no eido da precariedade, temporalidade e explotación, propias dalgunhas ocupacións feminizadas: o servizo doméstico, coidado de persoas, hostalería e recollida de algas. Este é o caso das mulleres da primeira xeración, coma Antonia, chegadas a Galiza a través dos procesos de reagrupamento familiar iniciados tras o asentamento dos homes, que as precederon na emigración.

O 100% dos homes adultos traballa no mar, na pesca de altura. Os recentemente chegados traballan na pesca de baixura e na construción.

Porén, na segunda xeración –fillos e fillas da primeira– a situación pouco mudou. “Hai dúas rapazas na Universidade. Unhas poucas fixeron FPs: e traballan nunha tenda de roupa. As mulleres traballan tamén na hostalería, limpan... As nais apóianas para que estuden, porque senón o que lles queda é traballar coma ás nais...”, subliñou Oca.

No caso dos homes, a situación laboral é aínda peor. Os primeiros caboverdianos en chegar a Burela foron os homes. Viñeron a Galiza nos anos 70 para traballar na montaxe da fábrica de Alúmina. Rematadas as obras, non foron aceptados como empregados estables, senón que foron discriminados con respecto aos galegos. Por iso, moitos marcharon. Pero a contratación de galegos na nova fábrica deixou postos libres no mar e na agricultura –o porto de Burela atopábase en período de expansión–.

Así, foise formando a comunidade caboverdiana na Mariña, coas redes familiares como eixe, –a maioría dos caboverdianos viñan dunhas poucas vilas pesqueiras da Illa da Santiago– e con lazos de parentesco e veciñanza moi compactos. Nos 80, a estrutura desta comunidade en Galiza muda: dos grupos de homes aos núcleos domésticos baseados na familia nuclear.

Nos anos 90, o desmantelamento de barcos causa de novo escasez de emprego. E a volta á reemigración cara a outros lugares do Estado, nalgúns casos. No 2000/2002 hai una revitalización do emprego, pero os caboverdianos seguen a ser man de obra pouco cualificada e cunhas condicións laborais moi mellorables. “Os homes traballan na pesca de altura, nunhas condicións moi duras, e no sector máis perigoso que hai. Hoxe, uns poucos lograron traballar na pesca de baixura, outros na construción, –conseguindo os empregos a través das relacións sociais feitas no equipo de fútbol–. Outros marchan”, asegura Luzia.

“Non hai ascenso social na segunda xeración. O fracaso escolar contribúe a impedir o cambio. A escola ten sido unha prisión para eles, até hoxe. Si é certo que hai profesionais preocupados por eles na escola. Pero o que fai a institución é pór profesores de apoio, que veñen sen saber nada de Cabo Verde, e cando aprenden xa pasaron dous ou tres anos e marchan”, engade.

Antonia recoñeceu como o principal problema que atoparon en Galiza ela e a súa familia ó “dos políticos coa documentación. Estivemos moito tempo sen ter a documentación”.

Coa emigración produciuse un paso da familia extensa á familia nuclear. Parentesco e veciñanza son os eixes da relación entre os membros da actual comunidade caboverdiana.

Luzia remarcou como as mulleres da primeira xeración se vían obrigadas a aceptar os peores traballos, entre outros motivos, porque “non estaban autorizadas a traballar legalmente. As autoridades, desde unha visión machista, considerábanas como *complementos* do marido, que era quen tiña o permiso de traballo. Alén diso, os caboverdianos foron legalmente apátridas até o 1999”. Oca ten denunciado tamén, nos seus artigos, as deficiencias da integración dos caboverdianos no ámbito dos servizos sociais.

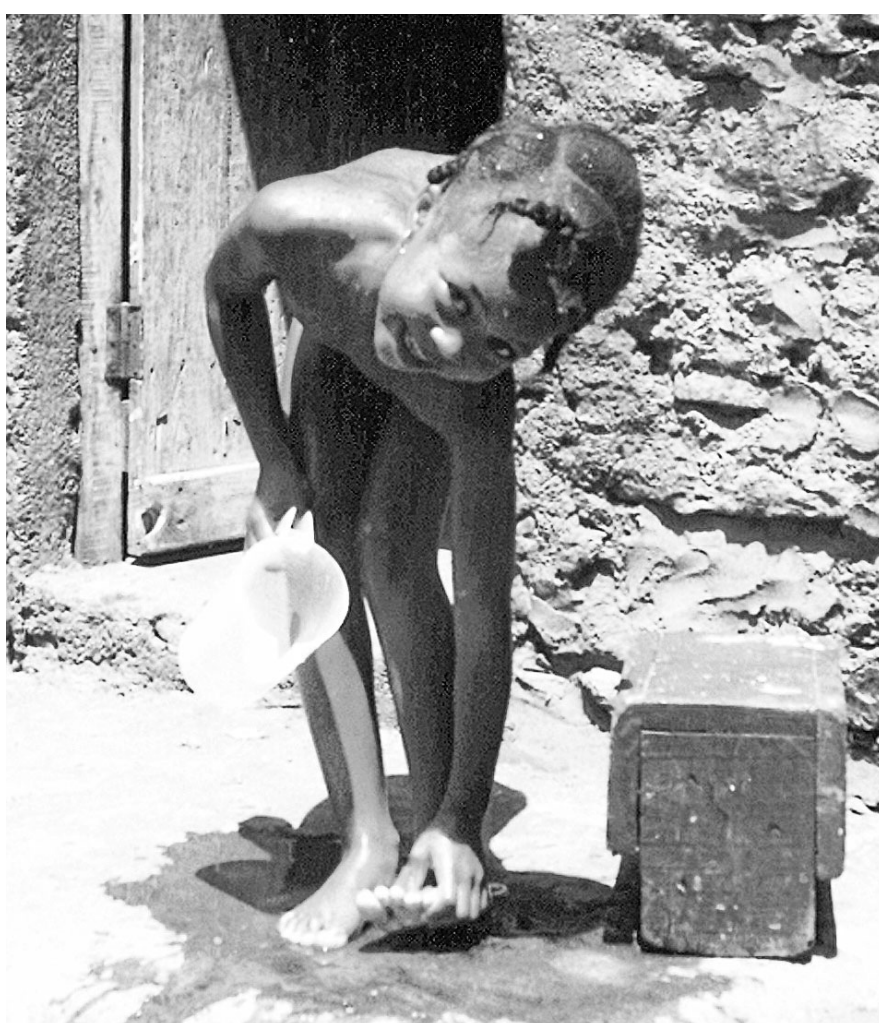
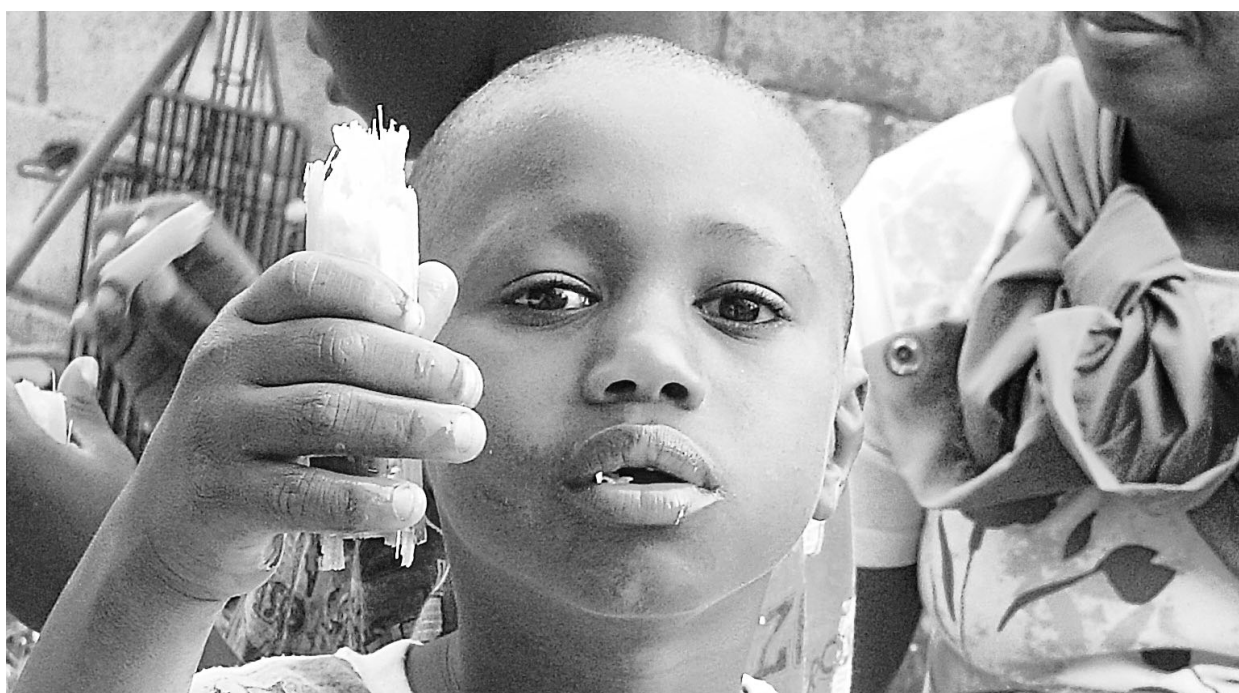
“Hoxe son 350 persoas. Pasaron de 150 a 350. As últimas 100 viñeron en tres anos. Tamén están chegando moitos inmigrantes doutros países. Debería haber varias persoas traballando con eles: unha na escola, outra coa documentación, outra en animación social e cultural... Houbo un cambio político a nivel local, pero de momento non hai mudanzas, non lles deu tempo aínda”, afirmou.

“Cando os caboverdianos non tiñan dereito nin a inscribirse no INEM, puxemos en marcha o proxecto Bogavante. Cando comezou, no 1998, chamábanlles *morenos*, unha palabra moi fea, que non di nada de ti, quen es, de onde ves... Loitamos porque lles chamaran caboverdianos, o que supón o seu recoñecemento como pobo, cunha cultura. Aquel proxecto rematou no 2000, e volveuse á falacia da integración perfecta. Agora creamos unha asociación para a cooperación con Cabo Verde, e unha rede de escolas. Hai xente que xa non quere participar en nada, pola experiencia do outro proxecto: ía ben, e botárono abaixo”, asegurou.

As mulleres son as transmisoras da cultura caboverdiana, –unha cultura sincrética, que mestura a africana e a europea–. Elas ensináronlle á segunda xeración a lingua crioula, –fusión de galego–portugués e linguas africanas–. “As mulleres transmiten a música, lingua, gastronomía, danza, reproducen o traballo da terra coa cultura do millo... As mulleres foron sempre as representantes da comunidade, porque os seus homes non estaban, ao pasar moito tempo no seu traballo no mar”, dixo Luzia.

Antonia amosouse na súa intervención moi orgullosa de representar, a través do grupo musical Batuko Tabanka, ó que pertence, “a Cabo Verde, e tamén a Burela, e á Mariña, en todos os sitios: nos actos dos 25 anos do Parlamento, no Día de Santiago...”.

“As mulleres son máis abertas á mestizaxe”, cre Luzia. Na segunda xeración “prodúcese un conflito de identidade. Ao caboverdiano dinlle que é un galego máis. Pero en realidade non o é, pois non ten papeis. Até o de agora moitos nenos negaban Cabo Verde”.

A segunda xeración vive entre dous sistemas culturais, a de orixe e o galego

“A negación da propia cultura é unha das posibles reaccións que se dan. Outra é ser caboverdiano só no eido privado, na casa, e fóra vivir noutro mundo: a escola, a rúa, a televisión... E esta segunda é a realidade maioritaria. O desexable sería que houberse identidades fluídas: son galego e caboverdiano, e isto non me causa problemas. Hoxe, as relacións de amor e amizade seguen un padrón endogámico. Só hai dous matrimonios mixtos”, recalcou Oca. –A filla de Antonia casou cun galego–.

Antonia fala un moi recoñecíbel galego da Mariña. “A maioría falan galego. A actitude cara ao crioulo é comparable á que vemos aquí co galego respecto do español. Paralelismos culturais con Galiza si hai, pero máis coa sociedade tradicional que coa urbana. Únenos a lusofonía, pero hai que ter coidado de non caer na retórica dos políticos e dos medios”, matizou Luzia.

“A situación dos caboverdianos non é terrible. Pero podería mellorar moito. Eles poden estar contentos: materialmente melloraron, teñen televisións, coches, pero fáltales o acceso a outras cuestións básicas, como a educación. É moi pouca a xente que está en condicións de conseguir que os fillos estuden. Sen o apoio do sistema escolar, isto non vai mudar”, conclúe Luzia.

Porque a integración non é só, como ten recollido Luzia nos seus artigos, ausencia de violencia física contra o grupo diferente. Non é só vivir nunha casa, ter un emprego e mandar os fillos á escola. É moito máis. É non ser discriminado no eido laboral, dos dereitos, cultural, e das relacións sociais.

As mulleres traballan no servizo doméstico, limpeza, coidado de dependentes e hostalería. Tamén coidan da horta e da casa. Algunhas mulleres novas traballan en tendas da vila.

Luzia Oca traballa na actualidade no proxecto Associação para a cooperação com Cabo Verde, (ACCVE) unha organización non governamental, laica, de carácter democrático e participativo, promotora da igualdade de oportunidades entre homes e mulleres, independente de calquera entidade política, sindical ou relixiosa.

Esta organización sen ánimo de lucro naceu no 2003 coa finalidade de promover e realizar programas de proxectos de cooperación ó desenvolvemento e accións de axuda solidaria cos países lusófonos, especialmente con Cabo Verde.

Os obxectivos de ACCVE pódense resumir do seguinte xeito: promover, avaliar, organizar e desenvolver actividades, accións, programas e proxectos de cooperación ó desenvolvemento e axuda solidaria; investigar a problemática social, económica, política, cultural e ecolóxica de Cabo Verde, coa fin de detectar necesidades e problemas dos sectores da poboación máis vulnerables e priorizar a utilización de metodoloxías participativas e de educación popular que posibiliten a toma de conciencia dos problemas por parte das comunidades ou sectores afectados e a procura de solucións colectivas.

Tamén se encontran entre as prioridades desta iniciativa divulgar a cultura caboverdiana no Estado español, como unha forma privilexiada de promover as relacións entre os dous países; promover actividades coas comunidades caboverdianas residentes no Estado, procurando vías para o codesenvolvemento; fomentar o traballo voluntario e en equipo a todos os niveis da organización e participar no deseño e intervención de planos de emerxencia e axu-

da humanitaria. A poboación beneficiaria son menores en situación de risco, mulleres cabeza de familia, comunidades rurais, colectivos inmigrantes e outros sectores con necesidades especiais.

O ámbito territorial abarca todo o Estado español e Cabo Verde, así como todos os países de lingua portuguesa nos que se realicen programas de cooperación e desenvolvemento.

Os principios que moven a actuación de ACCVE son: que os proxectos partan das necesidades e esixencias locais e sexan elaborados polas súas propias asociacións e institucións; que servan para mellorar as condicións de vida da poboación e o seu desenvolvemento sustentable nos planos social, económico e ecolóxico; que a axuda e a cooperación prestadas contribúan a incrementar as capacidades autóctonas, os medios materiais e a capacidade técnica; que se traballe en proxectos de tipo integral, evitando desequilibrios e que garantan a viabilidade técnica, a eficacia social e o financiamento e que as actividades fomenten un mellor coñecemento e entendemento entre os pobos implicados.

ACCVE recolle a experiencia de proxectos de cooperación anteriores dirixidos á comunidade caboverdiana. As axudas de cooperación internacional supoñen un contributo moi importante para a economía de Cabo Verde, que se atopa nun rápido proceso de desenvolvemento económico, baseado nos sectores turístico e inmobiliario, acompañado da sempre presente emigración e dun éxodo demográfico do rural ó urbano, que está a mudar a estrutura social, creando novos desequilibrios.

